

9

בימת ון ליר לשיח ציבורי (בול) היא מסגרת דיון הפותחת אשנב לתחומי חברה, מדינה ותרבות. בין השאר היא עוסקת ביחסי דת ומדינה וביחסי רוב ומיעוט בארץ ובאזור. סוגיות אתיות, חברתיות ופוליטיות כגון אלה ראוי שיחרגו ממעגל המחקר והעיון אל המרחב הציבורי ויזכו לתשומת הלב הראויה בחברה דמוקרטית. פרסומי בימה זו יסיפו תרומה ייחודית לחיי התרבות בישראל ויעשירו את הדיון הציבורי.

מכון ון ליר בירושלים

THE VAN LEER JERUSALEM INSTITUTE

معهد فان لير في القدس

יחסי ישראל והתפוצה היהודית: הצורך בשינויים מהותיים

מסמך מדיניות

הוכן בידי קבוצת דיון במכון ון ליר בירושלים

משתתפים (לפי אל"ף בי"ת):

אלי אייל; מוריס זילכה; משה פוקס; הדס רוטטולדנו;

נפתלי רוטנברג; שמואל שנהר; גבריאל (גבי) שפר

עורך: גבריאל (גבי) שפר

Israeli-Jewish Diaspora Relations:
The Need for Substantial Changes
Policy Paper

Prepared by participants in a workshop at
the Van Leer Jerusalem Institute

Participants (In an alphabetical order):

Eli Eyal, Moshe Fox, Hadas Roth-Toledano, Naftali Rothenberg,
Gabriel (Gabi) Sheffer, Shmuel Shenhar, Morris Zilka

Editor: Gabriel (Gabi) Sheffer

עורכת לשון ומפיקה: אורנה יואלי

© תשס"ח-2007, מכון ון ליר בירושלים

דפוס גרפית בע"מ, ירושלים

תוכן העניינים

סיכום אקזקוטיבי 7

פתח דבר 9

השינויים הרלוונטיים שחלו בתפוצה היהודית ועודם חלים בה 12

מרכזיותה של ישראל בעיני יהודי התפוצה 23

יחסם של הישראלים לתפוצה היהודית 26

השלכות השינויים על קשרי ישראל והתפוצה 31

הערכות חברי הקבוצה בדבר היבטים שונים של יחסי ישראל והתפוצה 33

הצעות חברי הקבוצה לחיזוק יחסי ישראל והתפוצה 39

סיכום אקזקוטיבי

מסמך המדיניות המובא לפניכם נועד לבחון את השינויים שחלו לאחרונה במצבן התרבותי, החברתי והפוליטי של התפוצה היהודית ושל מדינת ישראל, ובעקבות זאת גם את השינויים שחלו ביחסים בין שני חלקי העם היהודי. בהתבסס על בחינה זו נציע כמה אפשרויות לשינוי בדרכי ניהול היחסים האלה, בעיקר מנקודת המבט הישראלית.

ההצעות המפורטות במסמך זה נועדו לחזק את הקשרים, שנראה כי הם הולכים ונחלשים, בין ישראל לתפוצה היהודית. ההצעות מבוססות על עיקרון של שותפות מלאה בין ישראל לתפוצה ולא על מרכזיות בלעדית של ישראל. ראוי לציין כי ההצעות המובאות להלן מוסיפות על ההצעות הרבות לרפורמות בגישתה של ישראל ובמעשיה, שהוצגו בספר שכתבו שניים ממחברי מסמך המדיניות הזה, גבריאלי (גבי) שפר והדס רוט-טולדנו, בהשתתפות ליבת אבישי. הספר, שכותרתו *מי מנהיג? על יחסי ישראל והתפוצה היהודית*, ראה אור ב־2006 בהוצאת מכון ון ליר בירושלים והקיבוץ המאוחד.

תיאור המצב הקיים, ניתוחו וההמלצות לשינויים המפורטים במסמך מדיניות זה מבוססים על ההנחה שהשינויים המפליגים שחלו ועודם חלים בעם היהודי כולו, בתפוצה ובמדינת ישראל מושפעים מכמה תהליכים: א. תמורות דמוגרפיות בעם היהודי בתפוצה ובמדינת ישראל. ישראל הופכת בהדרגה לריכוז היהודי הגדול בעולם ובד בבד מדינות מושב רבות, המכונות בספרות העוסקת בתחום התפוצות "מדינות מארחות", התרוקנו מן היהודים שחיו בהן; ב. שינויים בפיזור הגיאוגרפי של היהודים בתפוצה. כך לדוגמה חל גידול ניכר במספר היהודים ששבו לחיות בגרמניה, וחל גם גידול מוגבל יותר במספר היהודים החיים עתה בספרד, בפולין, ברומניה ובהונגריה. בה בעת פחת מאוד מספר היהודים החיים ברוסיה ובחבר המדינות; ג. מעבר של יהודים לערים ולאזורים שלא התקיימו בהם בעבר קהילות יהודיות גדולות. קהילות יהודיות חדשות התגבשו למשל בדרום ארצות הברית ובדרום מערבה וכן במדינות (Landers) המרכיבות את הפדרציה הגרמנית; ד. שינויים תרבותיים וחברתיים, אישיים וקהילתיים, בעלי מגמות שונות ואף מנוגדות, למשל התבוללות מואצת, מצד אחד, ונגישות של יחידים וקבוצות למסורות מוגברת (בעיקר בקרב יהודים רפורמים), לחזרה בתשובה ולרוחניות מגוונת, מצד אחר; ה. עלייה בעוצמתם של כוחות חברתיים,

כלכליים ופוליטיים חדשים בישראל ובקהילות היהודיות בתפוצה. דוגמאות לכך הן הופעתם של ארגונים יהודיים החותרים להבטחת זכויות הפרט והתארגנויות ופעילויות יהודיות גלויות של צעירים וצעירות, של הומוסקסואלים ולסביות ושל קבוצות ויחידים אחרים; ו. הצטברות של הון רב בקרב יהודים במדינות המערב ובברית המועצות לשעבר.

כל ההתפתחויות הללו מתרחשות על רקע תהליכי שינוי תרבותיים, חברתיים, כלכליים ופוליטיים במישור הגלובלי, המדינתי והפנים-קהילתי במדינת ישראל ובמדינות מושבן של הקהילות היהודיות בתפוצה. השינויים הדמוגרפיים, החברתיים והכלכליים הללו משפיעים מאוד על התגבשותן של נטיות תרבותיות, אידיאולוגיות, תפיסתיות והתנהגותיות חדשות בתפוצה ובישראל, וכמובן גם על יחסי ישראל והתפוצה היהודית.

חברי קבוצת הדיון שכתבו את מסמך המדיניות הזה סבורים כי אם ישראל מבקשת לשמור על קשרים הדוקים עם התפוצה – בתקופה שבה שני הצדדים הולכים ומשתנים – דרושות חשיבה מחודשת, נכונות ותעוזה להנהיג שינויים מהותיים בתפיסה, באידיאולוגיה, בארגון ובהתנהגות של המוסדות ושל הארגונים הישראליים העוסקים ביחסי ישראל והתפוצה.

זוהי משימה קשה משום שברוב הארגונים טבוע חותמן של הגישות הישראלוצנטריות המקובלות, הגורסות כי ישראל היא המרכז הבלעדי של העם היהודי. חברי הקבוצה מעריכים שאם לא יתחולל שינוי מהותי יוסיפו יחסי ישראל והתפוצה להיקלע למחלוקות ולבעיות קשות, הקשרים ילכו ויפחתו והצדדים יגלו אדישות זה כלפי זה.

בסיום מסמך המדיניות נביא את הצעותיהם העיקריות של חברי קבוצת הדיון. ההצעה הראשונה היא טיפוח שותפות שוויונית כבסיס ליחסי ישראל והתפוצה, וזאת על ידי הקמת משרד מיוחד ליחסים אלה. ההצעה השנייה היא הקמת מסגרת ארגונית חדשה ("רשות") כביטוי לשותפות אמיתית בין ישראל לתפוצה היהודית. ההצעה השלישית היא טיפוח החינוך היהודי בתפוצה ובישראל על ידי הקמת מרכזי תרבות יהודיים וחיזוקם בכל מדינות מושבם של היהודים.

פתח דבר

מטרת מסמך המדיניות שלפניכם היא לבחון מחדש באופן ביקורתי, יצירתי, חסר פניות ולא שגרתי את חלקה של ישראל בהמשך קיומו של העם היהודי. אנו מנתחים – בעיקר מנקודת מבט ישראלית – את מצב היחסים בין ישראל לתפוצה היהודית כיום, שואלים מהו אופי היחסים הרצוי ובוחנים כיצד אפשר וצריך לפעול כדי לחולל שינוי ביחסים אלה ולחזקם, על רקע השינויים המשמעותיים המתרחשים בתפוצה היהודית בישראל.

המסמך מבוסס על תפיסה הסבורה כי חיוני לקבל את העיקרון של שיתוף פעולה מלא בין ישראל לתפוצה, וזאת בשונה מעקרון המרכזיות הבלעדית של מדינת ישראל בעם היהודי.

על אף השינויים רבייהחשיבות בישראל ובתפוצה, רוב המוסדות והארגונים בישראל המעורבים ביחסים עם התפוצה היהודית מבקשים להמשיך ולהשפיע ככל יכולתם על יחסים אלה ועל ההתפתחויות בעולם היהודי בכלל, כפי שעשו עד עתה. עם המוסדות והארגונים האלה נמנים המפלגות הישראליות, הכנסת, הממשלה, רשויות מקומיות, הסוכנות היהודית, קרן קימת לישראל, קרן היסוד, השלוחה הישראלית של ועידת התביעות, הארגון היהודי העולמי להשבת רכוש (WJRO) וכן כמה ארגונים ישראליים ויהודיים הפועלים בישראל ובהם איפא"ק, איחוד הקהילות היהודיות (UJC), הוועד היהודי האמריקני, ג'וינט והלל.

לנוכח חשיבותם הרבה של יחסי ישראל והתפוצה להמשך קיומו של העם היהודי כולו על שני חלקיו, התפוצה וישראל, מטרתו העיקרית של מסמך מדיניות זה היא לבחון קווי אסטרטגיה כלליים ולהציע כמה שינויים ארגוניים לקידום ולהידוק הקשרים ההולכים ומתרופפים בין ישראל לתפוצה. המסמך נועד גם ליצור בסיס לשיח ציבורי מחודש בישראל – ובעקבות זאת אולי גם בתפוצה – בסוגיה חיונית זו, שאינה ניצבת כיום בראש מעייניהם של רוב הישראלים, ובהם פוליטיקאים, פקידים ואפילו אנשי המקצוע העוסקים בסוגיה זו.

לצורך הכנת מסמך זה התכנסה במהלך שנת 2006 במכון ון ליר בירושלים קבוצת דיון לבחינת יחסי ישראל והתפוצה היהודית. בקבוצה השתתפו (לפי אל"ף בי"ת): אלי אייל, מוריס זילכה, משה פוקס, הדס רוטטולדנו, נפתלי רוטנברג, שמואל שנהר וגבריאל (גבי) שפר. המטרה היתה להמשיך ולנהל את הדיון שהחל בפרויקט קודם שנערך במכון ון ליר בירושלים בשנים 2003–2006

ועסק בנושאים אלה. התוצר שהניב אותו פרויקט היה הספר *מי מנהיג? על יחסי ישראל והתפוצה היהודית*, שנכתב בידי גבריאל (גבי) שפר והדס רוט-טולדנו, בהשתתפות ליבת אבישי, ושפורסם ב־2006. בפרק האחרון בספר זה מופיעה שורה ארוכה של הצעות לשינויים חיוניים ביחסי ישראל והתפוצה. ההצעות המובאות במסמך זה משלימות את ההצעות שהוצגו בספר.

במהלך פגישות הקבוצה נבחנו שאלות רבות, שבדרך כלל אינן נידונות לעומק בעת שבוחנים את יחסי ישראל והתפוצה, אולם חברי הקבוצה סבורים שיש לדון בהן בהרחבה:

* מצד אחד, מהם הרכיבים התרבותיים המאפיינים את התפוצה היהודית עתה ומה משמעותם באשר ליחסי ישראל והתפוצה? ומצד אחר, מהם הרכיבים התרבותיים המאפיינים את מדינת ישראל ומה משמעותם לגבי יחסה לתפוצה?

* מה כוחן והשפעתן של האתניות, הדתיות והלאומיות היהודיות בראשית המאה ה־21? האם אנו עדים להתרחקות תרבותית, אידיאולוגית ודתית מחודשת בין יהודי התפוצה לישראלים, ואם כן – כיצד היא עתידה להשפיע על יחסי ישראל והתפוצה? חברי הקבוצה סבורים שהדיון במאפיינים אלה חשוב בייחוד לנוכח ההבדלים בין המתרחש בישראל למתרחש בתפוצה. במילים אחרות, נשאלת השאלה: האם מתפתחות זהויות שונות בתפוצה ובישראל, והאם אלה מתרחקות זו מזו?

* מה משמעותה של העובדה הפוליטית הבסיסית שהקהילה היהודית בישראל היא קהילה בעלת מדינה ריבונית, בעוד שהקהילות היהודיות השונות בתפוצה הן קהילות וולונטריות במדינות ריבוניות לא יהודיות? האם הבדל יסודי זה מוביל להתנגשות מובנית בין ישראל לתפוצה?

* שאלה כללית יותר שנידונה בפגישות הקבוצה: מהו ההיבט הפוליטי של העיסוק הישראלי בענייני התפוצה? וביתר פירוט, מהם האינטרסים והמטרות של הפוליטיקאים, הביורוקרטים, המוסדות והארגונים היהודיים והישראליים העוסקים בסוגיה זו?

* מה מעמדם של ישראלים החיים דרך קבע מחוץ לישראל? האם הם יוכלו לתרום לחיזוק קשריה של מדינת ישראל עם הקהילה היהודית?

להלן השאלות הספציפיות העיקריות שנידונו בדבר מעמדה של ישראל בעם היהודי:

* האם ישראל היא המרכז הדומיננטי של העם היהודי?

* האם יהודי התפוצה והישראלים תופסים את מדינת ישראל באופן שונה, ואם כן – כיצד אפשר להתגבר על הפערים התפיסתיים הללו?

- * האם יש לשנות משהו בתפיסותיהם של הישראלים בדבר מקומה של התפוצה בעם היהודי ועתידה?
- * כיצד אפשר להסדיר טוב יותר את היחסים בין ישראל לתפוצה היהודית, וכיצד הסדרים אלה צריכים לבוא לידי ביטוי ברמה הארגונית? האם דרושים שינויים ארגוניים בישראל כדי לחזק את קשרי ישראל והתפוצה, ואם כן – באילו שינויים מדובר?
- * מה דרוש כדי להגביר את העניין שמגלים הישראלים בתפוצה היהודית?
- * האם רעיונות בדבר יצירת "הבית השני" לדוגמה הם ישימים, והאם הם יתרמו לשינוי בכיוון הרצוי?
- * האם ישראל צריכה להסתמך על התפוצה מבחינה כספית ומבחינת הסיוע הפוליטי-דיפלומטי?
- * האם הסוכנות היהודית, שהיא המוסד הרשמי המרכזי המטפל ביחסי ישראל והתפוצה, עדיין ממלאת את תפקידה כהלכה?
- * חברי הקבוצה סבורים כי סוגיית החינוך היא מרכזית לענייננו. בהקשר זה נשאלת השאלה: האם ישראל צריכה להתערב בחינוך היהודי בתפוצה? שהרי מצד אחד, הקהילות היהודיות בתפוצה מודעות לחשיבותו של נושא זה והתערבות של ישראל אינה מתקבלת באהדה. ומצד אחר, האם מאחר שמדובר באינטרס חיוני צריכה ישראל בכל זאת להתערב בתחום החינוך?
- כדי להשיב על שאלות רבות אלה, הקבוצה דנה במרוכז בהיבטים הבאים של סוגיית יחסי ישראל והתפוצה היהודית:
- * השינויים הרלוונטיים שחלו בתפוצה היהודית ועודם חלים בה;
- * הגישה הרווחת בישראל באשר ליחסי ישראל והתפוצה;
- * השלכות השינויים על מעמדה של ישראל בעם היהודי;
- * דפוס היחסים הרצוי בין ישראל לתפוצה;
- * מגוון גישות לקידום יחסי ישראל והתפוצה;
- * המלצות מעשיות לשינוי המצב הקיים.
- חשוב להדגיש כי רוב המשתתפים בקבוצת הדיון אינם חברים בשום מוסד מן המוסדות או הגופים המחליטים והמבצעים בישראל בתחום זה. אי-התלות של המשתתפים במוסדות ובארגונים אלה אפשרה לקבוצה לנהל דיון פתוח ולא מוטה בסוגיות השונות ולהעלות המלצות חדשניות. המסמך מציג את הדברים שנאמרו בדיוני הקבוצה ואת המלצות החברים לשינויים.
- כאן ברצוננו להודות לעוזי רבהון ולפיטר מדינג על הערותיהם המועילות על הדברים שהוצגו בדיוני הקבוצה ובמסמך מדיניות זה.

השינויים הרלוונטיים שחלו בתפוצה היהודית ועודם חלים בה

כדי להבין לאשורם את יחסי ישראל והתפוצה ואת השינויים הדרושים בהם, יש לדון תחילה בשינויים הרלוונטיים שחלו בתפוצה היהודית ועודם חלים בה.

אין ספק כי מאז שנות השמונים של המאה ה-20 התפוצה היהודית ויהודי מדינת ישראל מתנסים בשינויים דמוגרפיים, תרבותיים, חברתיים, פוליטיים וכלכליים רבי-פנים. שינויים אלה מעוררים חששות בקרב רבים, שכן הם בעלי משמעות רבה לקיום הלאום היהודי בכלל, לקיומן של קהילות יהודיות ספציפיות וכן לקיומן של יהודים רבים כפרטים. משקיפים לא מעטים – בקהילות התפוצה, במדינת ישראל וכן בני אומות אחרות – מרחיקים לכת עוד וטוענים שהעם היהודי אינו מתנסה בשינויים שוליים אלא במהפכים רבי-משמעות.

כמה מן השינויים האלה מושפעים בבירור מתהליכים גלובליים, המותירים את חותמם גם על עמים אחרים ועל תפוצותיהם. אחד התהליכים הגלובליים הללו, הניכר בחברות רבות בהיקף הולך ומתרחב, הוא אימוץ של נטיות ותפיסות פוסט-מודרניות ורב-תרבותיות. גישות אלה מתאפיינות באינדיבידואליזם גובר, בתגובת נגד לניסיונות לשמר זהויות קולקטיביות מסורתיות ובתפיסות המטיפות לפרטים שלא לשמור על זהותם הקולקטיבית. אולם כמו בשינויים החלים בקרב תפוצות אתניות-לאומיות אחרות, כך כמה מן השינויים או המהפכים שהעם היהודי מתנסה בהם מושפעים גם מתהליכים פנימיים המתרחשים במדינות שבהן חיות הקהילות היהודיות. בין תהליכים אלה אפשר למנות את היחלשות מוסדות המדינה ואת נטייתן של חברות ושל ממשלות במדינות דמוקרטיות להתייחס בסובלנות אל קהילות של מיעוטים אתניים ודתיים, ובהן תפוצות כמו התפוצה היהודית.

אין ספק שהתהליכים הגלובליים משפיעים רבות על התפוצה היהודית ועל מדינת ישראל, אך השינויים או המהפכים המהותיים בעם היהודי ובישראל נובעים בעיקר מתהליכים פנימיים המתרחשים בקהילות בתפוצה ובחברה הישראלית. בעקבות תהליכים אלה הן התפוצה היהודית והן מדינת ישראל מתחבטות בשאלות דומות בדבר היחסים בין חרדים, דתיים וחילונים, היחסים בין יהודים מארצות מוצא שונות, השינויים הדמוגרפיים, הסכסוך הישראלי-

פלסטיני ומצב הקהילות היהודיות השונות המתקיימות בתפוצה זו בצד זו, וכמובן יחסי ישראל והתפוצה.

סקרי דעת קהל חוזרים ומראים כי הן ישראלים והן יהודים רבים בתפוצה סבורים שאחד השינויים העיקריים המתרחשים במדינת ישראל ובעם היהודי קשור ליחסם של הישראלים ושל יהודי התפוצה אלה לאלה. מתברר כי ישראלים רבים מפתחים בהדרגה אדישות כלפי הקהילות בתפוצה, וכי חברים בקהילות היהודיות מפתחים תחושה דומה כלפי מדינת ישראל. יתר על כן, גם בתפוצה וגם בישראל מתרבים גילויי אדישות, יחס ספקני ובמידה מסוימת אף עוין כלפי המוסדות והארגונים המסורתיים המרכזיים, שאפשר לכוונתם מוסדות הממשל של העם היהודי.

לאדישות, לספקנות ולעוינות שישראלים ויהודים בתפוצה חשים ומביעים אלה כלפי אלה נודעת השפעה על מה שאפשר לכוונת הממשל והמשילות בעם כולו. ממשל ומשילות פירושם יכולתם של מוסדות ממשל – וכאן מדובר בעיקר במוסדות ממשל בישראל – לקבוע וליישם קווי מדיניות שפרטים וארגונים בתפוצה ייענו להם וינהגו על פיהם. במילים אחרות, כאשר הלכי הרוח הפוסט־מודרניים והרב־תרבותיים שהוזכרו לעיל זוכים ליישום, הם גורמים לערעור הסמכות המוסרית והמעשית של ממשלת ישראל ושל המוסדות והארגונים הפוליטיים, החברתיים והכלכליים הוותיקים הפועלים בישראל ובתפוצה – ארגונים המופקדים לכאורה על שמירה על העם היהודי ועל שגשוגו. התוצאה הבלתי נמנעת היא שארגונים אלה מתקשים לקבוע הלכה למעשה את כיווני ההתפתחות העתידיים של העם היהודי. הדברים אמורים לא רק במוסדות ובארגונים ציבוריים בתפוצה ובישראל, אלא בעיקר במשרדי הממשלה הישראליים וכן במוסדות ובארגונים הממוקמים בישראל ומוקד עניינם ופעילותם הוא יחסי ישראל והתפוצה היהודית. החולשה המתגברת מאפיינת בייחוד מוסדות וארגונים שלא עדכנו את האידיאולוגיה המנחה אותם, את מטרותיהם האסטרטגיות והטקטיות, את סדר היום שלהם, את תהליכי קביעת המדיניות וקבלת ההחלטות שלהם וכן את אופני יישום המדיניות וההחלטות בתחום יחסי ישראל והתפוצה היהודית.

הערכות בדבר התהליכים המרכזיים המתרחשים בתפוצה

להלן נפרט את הערכותיהם של חברי הקבוצה בדבר התהליכים המרכזיים המתרחשים כעת בתפוצה היהודית. סקירה זו תתמקד בגורמים העיקריים המשפיעים על יחסי ישראל והתפוצה, ולא במצבו הכללי של העם היהודי. נקודות מוצא נאותות לדברי רקע אלה הן ההיבטים הדמוגרפיים, השינויים

בריכוזים הגיאוגרפיים של העם היהודי והשוואה בין יחסם של היהודים בתפוצה למדינת ישראל לבין יחסם של הישראלים לקהילות היהודיות בתפוצה. גם אם הגורמים הדמוגרפיים והגיאוגרפיים אינם בעלי ההשפעה הרבה ביותר על התמורות ביהדות העולם, אין ספק שהם תורמים לשינויים בתפיסות, באידיאולוגיות, באסטרטגיות, במבנה הקהילות ובמוסדותיהן, במהלכים המעשיים הקשורים לממשל ולמשילות בעם היהודי וליחסי ישראל והתפוצה היהודית.

השינויים בכל התחומים האלה מתבטאים במגוון תהליכים ותופעות: תזוזות במרכזי העוצמה הכלכלית והפוליטית בקהילות השונות בתפוצה; צורך בבנייה ובהתארגנות מחודשות של קהילות יהודיות (למשל ריכוז מאמצים ארגוניים לגיוס ולהקצאת המשאבים הכספיים הדרושים לקהילות לצורכי התארגנות כזו); היעדר הרמוניה ארגונית ותפעולית בכמה קהילות בעקבות השאיפה של ריכוזים יהודיים חדשים להתארגן ולהשפיע על המתרחש לא רק במקומותיהם, אלא גם בקהילות אחרות; מתחים ביחסי התפוצה ומדינת ישראל; שינויים ביחסי הקהילות היהודיות עם קהילות אתניות, לאומיות ודתיות אחרות במדינות מושבן.

להלן העובדות החשובות לענייננו. על אף חילוקי הדעות בדבר מספר היהודים המשווער בעולם, מקובל להעריך שב-2005 היו בעולם כ-13 מיליון יהודים. מספר זה כולל אנשים ונשים המשתייכים לליבת העם היהודי, כלומר אלה המצהירים במפקדי אוכלוסין או במשאלים מיוחדים שהם יהודים או שהם ממוצא יהודי (הצהרות אלה לאו דווקא תואמות את ההגדרות היהודיות ההלכתיות). לשם השוואה נציין שב-1945, עם תום מלחמת העולם השנייה, חיו ברחבי העולם כ-11 מיליון יהודים.

מאז שנות השבעים המוקדמות של המאה ה-20 ואילך קצב הצמיחה של היהודים בעולם – למעט יהודי מדינת ישראל – קרוב לאפס. ליתר דיוק, שיעור הגידול השנתי הוא 0.06%. עם זאת, התחזית היא שבשנת 2020 יהיו בעולם מעט יותר מ-13.5 מיליון "יהודי ליבה".

מבחינה דמוגרפית, היחס המספרי בין יהודי הליבה ליהודי השוליים – אנשים שמוצאם יהודי אבל הם אינם מגדירים עצמם כך ואינם מעורבים כלל בחיי הקהילה במקום מושבם – משתנה ממדינה למדינה. ברוסיה למשל שיעור יהודי הליבה מבין כלל היהודים הוא 89%, ובארצות הברית שיעורם 74%. יחס זה משתנה בעקבות היקף נישואי התערובת, ההתבוללות וההשתלבות (אינטגרציה) בחברה הכללית במדינות מושבם של היהודים. שיעור נישואי התערובת ברוסיה הוא הגבוה ביותר בעולם: 70% מן הנשים היהודיות ו-80% מן הגברים היהודים נישאים ללא יהודים. במדינות מערביות אחרות, שיש בהן קהילות בינוניות

בגודלן בהשוואה לקהילות הגדולות בארצות הברית ובישראל, שיעור נישואי התערובת הוא 50% בקירוב. בצרפת ובבריטניה, שבהן קהילות יהודיות בינוניות בגודלן, שיעור נישואי התערובת הוא 40%.

ריכוזי היהודים הגדולים נמצאים (בסדר יורד) בארצות הברית, בישראל, בחבר המדינות (בייחוד ברוסיה ובאוקראינה), בצרפת, בבריטניה, בקנדה, בגרמניה, בברזיל ובאוסטרליה. בגרמניה, בפולין, ובהיקף לא גדול גם בספרד גדלה האוכלוסייה היהודית מאז ראשית שנות התשעים של המאה ה-20 בעקבות הגירה אליהן.

בשנים 1989–2002 היגרו 1.8 מיליון יהודים ממדינות מושבם. 63% מהם היגרו לישראל ו-37% היגרו למדינות המערב. הגירה זו הפחיתה את מספר היהודים ברפובליקות של חבר המדינות, בארגנטינה ובדרום אפריקה. נוסף על כך אנו עדים לתהליך מובהק של הזדקנות החברים הפעילים בקהילות היהודיות במערב ולתהליך הזדקנות מהיר עוד יותר בקהילות ההולכות וקטנות במזרח אירופה. חשוב לציין כי רוב יהודי התפוצה חיים בערים, הם בעלי השכלה תיכונית והשכלה גבוהה והם עוסקים במקצועות אקדמיים, טכניים וכלכליים.

המסקנות העיקריות הנגזרות מנתונים אלה חשובות לניהול ענייני העם היהודי ולקביעת המדיניות. כאמור, שתי הקהילות היהודיות הגדולות בעולם הן הקהילה בארצות הברית והקהילה בישראל. יחד הן מונות כ-80% מכלל היהודים בעולם. פירוש הדבר הוא שכיום קהילות אלה הן השחקניות החשובות והמשפיעות בעם היהודי (וזאת לא רק בשל משקלן המספרי).

כ-90% מן היהודים בעולם חיים בקביעות ב-20% מן המדינות המדורגות בראש רשימת המדינות בעלות "ההתפתחות האנושית" הגבוהה ביותר. אולם לא כך הם פני הדברים כשמדובר ביהודים החיים בישראל. עד שנות התשעים של המאה ה-20 דורגה מדינת ישראל במקום ה-13 במדד ההתפתחות האנושית, ואילו בראשית המאה ה-21 היא מדורגת במקום ה-22. בעקבות התפתחות זו מידרדר מעמדה של ישראל בקרב קהילות המדינות המפותחות, בקרב הקהילות היהודיות השוכנות במדינות אלה ובקרב יהודים ולא יהודים בעולם כולו.

שינויים חלו גם בדפוסי הזהות וההזדהות של יהודי התפוצה. הזהות וההזדהות של אלה המשייכים את עצמם במוצהר לתפוצה היהודית (יהודי הליבה) נעשות רבות-פנים יותר משהיו עד שנות התשעים של המאה ה-20, והן נובעות פחות ממערך ערכים משותף ומוסכם על כל יהודי העולם. עד המאה ה-20 הורכב מערך הערכים הזה בעיקר מן התפיסה הרואה ביהדות דת והמדגישה את חשיבותה של הדת לקיום התפוצה היהודית. כיום, לעומת זאת, הזהות וההזדהות של יהודים רבים יותר כחברי הלאום היהודי מתבססות על תחושה אתנית-חילונית-קהילתית. יתר על כן, יש יהודים, שמספרם גדל בהתמדה, הסוענים שזהותם

והזהדותם עם העם היהודי הופכות מכאלה המושתתות על בסיס אתני-חילוני-קהילתי לכאלה המבוססות על התרבות היהודית הכללית ולא על הרכיב הדתי היהודי. לשון אחר, אנו עדים כיום גם למעבר מזהות ומהזדהות על רקע קהילתי להזהדות הנסמכת על עמדות ועל רגשות אינדיבידואליסטיים.

השינויים התרבותיים שנסקרו לעיל ונישואי התערובת המתרחבים גורמים לעמימות גוברת של זהותם היהודית של ההורים, ובעקבותיהם גם לעמימות הזהות היהודית של ילדיהם. בעקבות זאת מתעמעמת הזהות עם הלאום היהודי בכלל ועם הקהילות היהודיות במדינות מושבם בפרט. שינויים אלה משפיעים גם על החשיבות שיהודים רבים מייחסים למשפחה. ואכן, מאז שנות התשעים של המאה ה-20 חלים שינויים במבנה המשפחה היהודית, ומתרבה למשל מספר המשפחות החד-הוריות והמשפחות החד-מיניות. המשפחה היהודית המסורתית, שהיתה בעבר אחד המוסדות התרבותיים והחברתיים החשובים ביותר בעם היהודי, תרמה לשמירה על הזהות היהודית, להזהדות עם הלאום היהודי ולקשרים של יחידים ושל משפחות עם התפוצה המאורגנת ובמידה מסוימת גם עם מדינת ישראל. בעקבות השינויים באופי המשפחה פחתה גם תחושת הקרבה לישראל.

לא זו אף זו: אחת התוצאות של תהליכים אלה היא ריבוי "האוכלוסייה היהודית המורחבת", או במילים אחרות – אוכלוסיית יהודי השוליים (היהודים הפריפריאליים). אלה הם יהודים שאינם חברים רשומים בקהילות יהודיות או במוסדות קהילתיים ואינם משתתפים בפעילות קהילתית. אנשים אלה מזדהים רק לעתים כיהודים. הפסימיות באשר לעתיד העם היהודי, ובעיקר באשר לעתיד היהודים החיים בארצות הברית ובאירופה, נגזרת מן הנטיות הדמוגרפיות והגיאוגרפיות האלה ומהשלכותיהן. יתר על כן, תהליכים אלה מקטינים את הצורך ואת הרצון להגיש סיוע רחב היקף ליהודים במדינות מצוקה. מכאן שהעובדות הדמוגרפיות והגיאוגרפיות שהוצגו לעיל השפיעו ועשויות להוסיף ולהשפיע על מוקדי העניין והפעולה של המוסדות היהודיים בתפוצה ובמדינת ישראל, על דפוסי ההתארגנות שלהם ועל הצורך בסיוע ובהשקעת משאבים.

ניכר חוסר יציבות במספר היהודים במדינות מערביות גדולות כגון ארצות הברית, קנדה ואוסטרליה וכן במדינות מערב אירופה. בכמה מן המדינות האלה גדל מספר היהודים ובכמה מהן הצטמצם מספרם. מצב זה גורם לשינוי בצורך לסייע ליהודים בקהילות המקומיות השוכנות במדינות אלה, ולפיכך גם לשינוי בצורך בהיערכות כללית של המוסדות היהודיים. בהקשר זה ראוי לציין את משמעות הגידול במספר היהודים במדינות שמהן נעדרו לפרקי זמן ארוכים או קצרים, למשל גרמניה, אוסטריה, פולין, ספרד והונגריה. לנוכח היהודים הרבים המבקשים אזרחות במדינות אלה, קרוב לוודאי שמספרם יגדל עוד. שינוי זה

מחייב גם הוא היערכות מחודשת של המוסדות ושל הארגונים היהודיים במדינות אלה.

ריכוזים יהודיים רבים חוו תהליכי פיזור חדשים בחלקים שונים של מדינות מושבם. בנירמקסיקו ובאריזונה שבארצות הברית, לדוגמה, הופיעו קהילות יהודיות גדולות משהיו שם בעבר; בגרמניה המזרחית לשעבר נוצרו ריכוזים קטנים של יהודים, שחלקם גדלים עתה. גם תהליכים אלה מחייבים היערכות מחודשת של הארגונים היהודיים בתפוצה, מצד אחד, ושל המוסדות הישראליים, מצד אחר.

שתי התפתחויות מעשיות מתייחסות לעוצמתן של הקהילות היהודיות. ההתפתחות הראשונה היא פחות ניכר במספר החברים הרשומים והפעילים בקהילות היהודיות ושינוי במאפיינים חברתיים והכלכליים של החברים בקהילות ובארגונים. בקרב קבוצות של יהודי הליבה, ועל אחת כמה וכמה בקרב יהודי השוליים, פחתה הנכונות להשתתף באורח פעיל בחיי הקהילה. ניכרת גם נכונות פחותה של החברים ושל הקהילות כקולקטיבים להתגייס לפעילות למען קהילות אחרות או למען מדינת ישראל – זאת פרט לזמנים שבהם הקהילות היהודיות, קבוצות בתוכן או מדינת ישראל נתונות בסכנה יוצאת דופן.

ההתפתחות השנייה בתחום זה היא נטייה גוברת של פרטים ושל קבוצות בתפוצה היהודית ובמדינת ישראל להתרחק מן המוסדות המסורתיים של הקהילות היהודיות וממוסדות של כלל העם היהודי, כמו התנועה הציונית העולמית, הנראים כמאובנים שאינם מתאימים לזמננו. בד בבד גובר הרצון לשנות את דפוסי הפעולה של המוסדות ושל הארגונים הקיימים או להקים גופים חלופיים שיעסקו בענייני התפוצה. נטיות אלה ניכרות ביותר בתחום של גיוס כספים, הקצאתם והעברתם לקהילות בתפוצה ולישראל, וכן בדרישה לשינויים מהותיים, למשל במבנה הסוכנות היהודית ובפעילותה. שינוי בתחום זה הוא אחת ההמלצות המרכזיות של קבוצה זו, כפי שנראה בהמשך.

שינויים חשובים לא פחות, ולמעשה משלימים, הם השינויים בהשקפה ובמעשים בתחומים שהיו חשובים בחיי העם היהודי. ראשית, פחת מספר היהודים המעוניינים להגר לישראל ואף לבקר בה כתיירים (אם כי ייתכן שלאחרונה חל גידול במספר התיירים היהודים המבקרים בישראל). כאשר מתפתחים תנאים חברתיים, פוליטיים או כלכליים קשים או משבריים באחת המדינות שבהן יש קהילה יהודית, היהודים שם פונים בדרך כלל להגירה שניונית או שלישונית, כלומר להגירה מארץ המושב למדינה מארחת אחרת ואחר כך שוב למדינה שלישית. דוגמאות לכך הן יהודי דרום אפריקה, שרבים מהם היגרו לאוסטרליה, או יהודי ארגנטינה, שהיגרו לקנדה וחלקם לספרד. שנית, היהודים

מתבוללים ומשתלבים במדינות מושבם. שלישית, החברות הרשמית בקהילות היהודיות פוחדת וכך גם הפעילות במסגרתן. רביעית, נאמנותם של היהודים למדינות מושבם גוברת בהשוואה לנאמנותם למדינת ישראל או לקהילות יהודיות במדינות אחרות. כל ההתפתחויות האלה מחייבות שינויים בפעילות הישראלית.

הזהות הלאומית של היהודים בתפוצה ושל יהודי ישראל וההזדהות עם הלאום הן גורמים בסיסיים המשפיעים על כל היבטי הממשל והמשילות בעם היהודי ועל חלקה של מדינת ישראל בהם. חשוב לציין כי הרוב המכריע של יהודי הליבה בקהילות התפוצה, ולא כל שכן רוב יהודי השוליים, אינם רואים את עצמם כמי שחיים בגלות, אלא כמי שחיים בתפוצה מרצון או מכוח ההתמדה. במילים אחרות, התפיסות והתחושות הבסיסיות של יהודים רבים בדבר מצבם הקיומי שונות מן הדימוי שישאלים לא מעטים עדיין מחזיקים בו בחושבם על יהודי התפוצה – דימוי בדבר חוסר התוחלת ועל כן הארעיות של החיים בתפוצה. דימוי זה ניכר בהצהרות הנשמעות מפי ישראלים רבים ובהם שרים, חברי כנסת, ראשי הסוכנות היהודית ואישים אחרים בממסד הישראלי המעורבים ביחסי ישראל והתפוצה.

מתברר כי תחושות אלה מאפיינות כיום את רוב יהודי התפוצה ומעניקות להם הכשר עצמי להמשיך ולחיות במדינות שבהן הם חיים. הכשר עצמי זה זוכה לחיזוק מצד ההכשר שמעניקה להם הסביבה החברתית והפוליטית במדינות המושב של קהילות התפוצה. החיים במדינות שונות ובמסגרות גיאוגרפיות ודמוגרפיות מגוונות אינם נראים עוד כמצב כפוי, כהכרח מגונה או כדבר שיש להתבייש בו, להסתירו מעיני זרים או לשנותו על ידי שיבה למולדת – קרי על ידי הגירה לישראל.

הכרה מלאה ועמוקה בלגיטימיות של ההתייחסות הזו לחיים בתפוצה חשובה מאוד בעיני היהודים שם. באותה מידה היא חשובה גם לישראלים החיים במדינות אחרות כתפוצה נפרדת; במדינות מסוימות, למשל בכמה מדינות בארצות הברית, הם בבחינת תת-תפוצה של התפוצה היהודית המקומית. הצד האחר של אותו המטבע הוא שהתובנה בדבר חיים "נורמליים" מחוץ לישראל, שאינם נחשבים לחיים בגלות, משפיעה על יחסם של יהודים רבים לישראל, ובהם גם "יורדים", ועל גישתם כלפי הארגונים היהודיים בתפוצה ובישראל. לכן, באופן פרדוקסלי במקצת, יהודים רבים ובעיקר יהודי הליבה אינם חוששים עוד להזדהות כחברים בתפוצה היהודית. בגישתם זו הם הצטרפו לכל היהודים האחרים שראו זה כבר בחברותם בקהילות בתפוצה דבר לגיטימי ואף מקובל ופופולרי. שינויים אלה משפיעים על האסטרטגיות שקהילות יהודיות רבות נוקטות באשר להמשך קיומן והתפתחותן במדינת מושבן. קהילות אלה

מדגישות את הצורך בהמשכיות התפוצה ובחיזוקה ונוטות לצמצם את קשריהן עם ישראל. לכאורה שינויים אלה היו אמורים להשפיע גם על יחס המוסדות והארגונים הישראליים לתפוצה, אולם כפי שיתבהר בהמשך, לא כך הם פני הדברים.

התפתחות חשובה נוספת היא תופעת החילון. מנתונים עדכניים עולה כי בקהילות רבות בתפוצה היהודית מתרחשים תהליכי חילון בהיקף ניכר. אולם היהודים שהפכו לחילונים רק לאחרונה, וכן אלה שעברו תהליכי חילון קודם לכן, אינם נוטשים בהכרח את הקהילה. התוצאה המצטברת הברורה של תהליכים אלה היא שהשינוי המתחולל משמר את היחס המספרי בין המגזר הדתי למגזר החילוני בקהילות התפוצה. לפיכך, היהודים הדתיים האורתודוקסים והיהודים האולטרה-אורתודוקסים הם עדיין מיעוט בקרב רוב הקהילות היהודיות בתפוצה, אך אין פירוש הדבר שהם חסרי השפעה. קשורה לכך העובדה שבקהילות אחדות, בעיקר במדינות אנגלוסקסיות כגון ארצות הברית, בריטניה ואוסטרליה, אך גם במדינות אחרות כמו גרמניה, נבלמה ההצטרפות לזרם הרפורמי ולזרם הקונסרבטיבי, ובמידה פחותה גם לזרם הרקונסטרוקטיביסטי, שהוא זרם דתי ליברלי חדש יחסית שרבים מן המשתייכים אליו עברו תהליכי גיור לא אורתודוקסיים. לתהליך זה נודעת השפעה על הפיחות במספר המצטרפים לארגונים היהודיים המסורתיים הגדולים, כמו הוועד היהודי האמריקני, ועל הגידול במספר המצטרפים לארגונים קטנים וצעירים יותר התומכים בישראל אך המבקרים את מדיניותה, בייחוד בסוגיית יחסה לפלסטינים. לכך יש כמובן השפעה גם על יחסי ישראל והתפוצה. חשוב לא פחות לענייננו הוא הגידול במספר היהודים המגדירים את עצמם "יהודים אתניים". גם תהליך זה מתרחש בעיקר בקהילות יהודיות במדינות אנגלוסקסיות כגון ארצות הברית, קנדה ואוסטרליה. לפי כמה הערכות, המבוססות על סקרי דעת קהל ועל מפקד האוכלוסייה היהודית בארצות הברית, כ-40% מכלל היהודים בה מגדירים את עצמם יהודים אתניים. תהליך דומה מתרחש גם בקהילות יהודיות אחדות באירופה, למשל ברוסיה ובגרמניה; שיעור דומה של יהודים במדינות אלה מגדירים את עצמם יהודים אתניים, ויש לצפות שהתופעה תתעצם. עם זאת, חשוב להזכיר כי ויכוח עז ניטש על האפשרות להגדרה עצמית של זהות יהודית המבוססת על השתייכות אתנית בלבד. מצד אחד ניצבים חסידי התפיסה הקובעת כי הרכיב האתני-לאומי הוא מרכזי בהתפתחותן של תפוצות בכלל ושל התפוצה היהודית בפרט, ומצד אחר יש הטוענים כי הזהות היהודית מבוססת בראש ובראשונה על רכיבים דתיים.

גם תהליכים מואצים של גלובליזציה, ליברליזציה ודמוקרטיזציה משפיעים על הגדרת הזהות היהודית, ובכך גם על משמעות חייהם של יהודים דתיים וחילונים בתפוצה, וזאת ברוב המדינות שבהן ישנן קהילות יהודיות. בראשית המאה

ה-21 יהודים נדרשים להתמודד בו בזמן עם שתי התפתחויות מנוגדות: חיים בחברות פלורליסטיות ופתוחות הרבה יותר מאלה שבמאה הקודמת, לצד גילויי עוינות ואף שנאה יוקדת כלפי הזרים וה"אחרים". שתי התפתחויות מנוגדות אלה גורמות לכך שבקרב קבוצות גדולות למדי של יהודים שוררת מבוכה באשר לרכיבי זהותם ולאופני הזהותם עם הלאום היהודי. כמו כן, בעקבות התמקדותן הרבה של קהילות יהודיות בתפוצה בחשיבות זכויות האדם בכלל ובזכויות הפלסטינים בפרט, גברה הביקורת שמותחים יהודים רבים על מדינת ישראל ועל מדיניותה בתחום זה.

הישראלים כפרטים והמוסדות והארגונים הישראליים צריכים היו להכיר בתחושות אלה של יהודי התפוצה ולהתייחס לשינויים שחלו אצלם, אולם השינויים שכמה מיהודי התפוצה ציפו להם בכל הנוגע לעמדות ישראל ולמעשה אינם מתממשים.

השינויים במעמדן של תפוצות אתניות-לאומיות ברחבי העולם, ובהן גם במעמדה של התפוצה היהודית, וכן הלגיטימציה וההתקבלות שלהן במדינות מושבן הדמוקרטיות הביאו להגברת ההעצמה העצמית והאסרטיביות של קהילות יהודיות ובעקבות זאת גם של חבריהן. כך, מצד אחד פותחת הזהות של חברי הקהילות הללו עם עניינים יהודיים, ומצד אחר הם פועלים בלא חשש בתחומי תרבות, חברה, כלכלה ופוליטיקה במדינות מושבם. הם עושים זאת באופן אוטונומי, ללא קשר ליחסיהם עם הארגונים היהודיים המסורתיים בתפוצה ועם מדינת ישראל.

בהקשר זה חשוב להרחיב מעט את הנאמר על מעמדם של הארגונים ברמת המדינה ושל הארגונים המקומיים בעיניהם של חברי התפוצה היהודית. השינוי בתנאים החברתיים ברחבי העולם גרם לירידה בחשיבותם של קולקטיבים חברתיים ומדינתיים ולהעצמה עצמית רבה מבעבר של פרטים ושל קבוצות קטנות. לנוכח תמורות אלה ראוי שהדיון בתפוצה היהודית יתמקד בהתנהגותם של יחידים, של משפחות, של קבוצות שארים קטנות ושל קבוצות חברתיות גדולות.

חברי התפוצה היהודית, כמו חברי תפוצות אחרות, מודעים לחשיבות ההתארגנות ולכן הם מקימים מערכות ארגוניות וארגונים מפותחים הפועלים בתחומי התרבות, החברה והפוליטיקה במדינות מושבם. המערכות הארגוניות והארגונים הללו עוסקים כמובן גם בענייני הקהילה: הם פועלים למשל להגנה פיזית על חברי הקהילה ולהבטחת ביטחונם החברתי, הפוליטי והכלכלי, הם מקדמים את הפעילות התרבותית ואת האינטרסים של הקהילה ודואגים לתחזוקה שוטפת של מוסדותיה (כגון בתי כנסת, בתי חולים ובתי אבות). אכן, התפוצה היהודית מצטיינת בהיבטים אלה. ארגונים רבים ממקדים את

פעולותיהם למען הקהילה פנימה. לעומתם ארגונים אחרים, שמספרם קטן יותר, מופקדים כביכול על יחסי החוץ של הקהילה – קשריה עם החברה ועם הממשל במדינת המושב וקשריה עם קבוצות מיעוטים אחרות ועם ארגונים בינלאומיים. ארגונים אלה מופקדים גם על קידום העניינים הכלליים של העם היהודי (הקונגרס היהודי העולמי והג'וינט הם ארגונים מסוג זה).

הארגונים בקהילות היהודיות מקיימים רשתות תקשורת מדינתיות ועל-מדינתיות, המבוססות בין היתר על שימוש באמצעי תקשורת ומידע אלקטרוניים מתקדמים ביותר. אמצעים אלה מאפשרים תקשורת וירטואלית לא רק בין פרטים בתוך כל קהילה, אלא גם בין ארגונים של קהילות מרוחקות זו מזו. בזכות אמצעי תקשורת אלה אפשר להעביר בקלות יחסית משאבים בין חבריה של כל קהילה ובין קהילות שונות, למשל מידע על המתרחש בקהילה ובקהילות אחרות, מידע על ספרים ועל מאמרים העשויים לעניין את החברים, קריאות להתגייסות לפעולות למען הקהילה ולמען קהילות אחרות וקריאות לגיוס משאבים כספיים. התפוצה היהודית מצטיינת בפיתוח רשתות כאלה, ומספרן גדול מאוד.

על אף חשיבותם הרבה של הארגונים שהקהילות מייסדות ומקיימות להבטחת קיומן וקיום חבריהן – ארגונים שרבים מהם מתמקדים ביחסי התפוצה עם ישראל – הם ניצבים בפני בעיות לא קלות. הבעיות נובעות מן העובדה שהארגונים אינם דמוקרטיים מבחינת השליטה בהם ומבחינת תהליכי קביעת המדיניות וקבלת ההחלטות, וכן מן העובדה שהארגונים נשלטים הלכה למעשה בידי מקצוענים מקבלי שכר (המכונים professionals) ולא בידי מנהיגים מתנדבים (המכונים lay leaders). רבים מחברי הקהילה היהודית מתרעמים על ארגונים אלה ומתרחקים מהם בטענה שהם אינם משרתים היטב את הקהילה ואינם מייצגים כהלכה את חבריה. עוד הם טוענים שהארגונים אינם יעילים ושראשיהם מקדמים בראש ובראשונה את האינטרסים האישיים שלהם. את התחושות האלה מבטאים בעיקר חברים צעירים בקהילות וכן חברים בעלי גישות ליברליות, שמספרם ברוב הקהילות היהודיות במדינות המערב הולך וגדל.

תהליכי שינוי אלה, הקשורים לזהותם של יהודי התפוצה, להזדהותם ולתובנותיהם, משפיעים השפעה מכרעת על היחס לחברות בקהילה ולפעולה במסגרת המוסדות הקהילתיים. כך נחלשים בהדרגה המוסדות והארגונים הכללי-קהילתיים ברמה המדינתית במדינות מושבם של היהודים. בד בבד מתחזקות הפדרציות של הקהילות במדינות השונות בארצות הברית וכן מתחזקים ארגוני הקהילות המקומיות שם ובמדינות דמוקרטיות אחרות.

התפתחויות אלה מחייבות לבחון מחדש את חשיבות מקומן של הפדרציות ושל הקהילות המקומיות בחייהם של יהודי התפוצה. בייחוד יש לבחון את השלכותיהם של תהליכים אלה על מעמדם של הארגונים המסורתיים הוותיקים

במסגרת יחסי ישראל והתפוצה היהודית. בהקשר זה יש לבחון מחדש גם את המדיניות שנוקטים ממשלת ישראל והמוסדות והארגונים הישראליים למיניהם כלפי התפוצה היהודית בכלל וכלפי ארגוניה בפרט. ראוי לומר כי נושא זה מעולם לא נבחן לעומק במלואו, לא בידי מוסד ישראלי ולא בידי חוקרים ישראלים או אחרים.

הארגונים היהודיים הארציים הגדולים והמבוססים של הקהילות הוותיקות בתפוצה מקיימים קשרים רבי-פנים עם ממשלת ישראל, עם הסוכנות היהודית ועם ארגונים ישראליים אחרים העוסקים ביחסים אלה. הקשרים מתבטאים בביקורים הדדיים, בכינוסים בישראל ובתפוצה ובשמירה על מגע בעזרת אמצעי התקשורת. ממשלת ישראל והארגונים הישראליים ניסו מאז ומעולם להשפיע על עמדותיהם של היהודים בתפוצה ועל מדיניותם, בעיקר באמצעות הארגונים היהודיים. על אף שישנם כמה אינטרסים משותפים לקהילות ולארגונים היהודיים מכאן ולמוסדות ולארגונים בישראל מכאן, בעיקר באשר למעמדם ולאפשרות של גיוס כספים ואיסוף תרומות לישראל ולמוסדות הפועלים בה, הרי הקהילות והארגונים היהודיים בוחנים היטב ובאופן שוטף את האסטרטגיות שלהם ואת צעדיהם המעשיים. בעיקרו של דבר הם מקבלים החלטות על פי האינטרסים שלהם, על פי האינטרסים של הקהילות המקומיות ועל פי התנאים השוררים במדינות מושבם.

שיקוליהם האוטונומיים של יהודי התפוצה נוגעים להווה ולעתיד בסוגיות כגון התבוללות, נישואי תערובת, השתלבות מלאה או חלקית של היהודים בחברה המקומית במדינת המושב שלהם, חוסר עניין גובר של יהודי התפוצה בישראל ובנעשה בה, צורך במשאבים רבים לשימור התפוצה ופיחות במעמדם של חלק מהארגונים המסורתיים בתפוצה. השיקולים האלה הם המשפיעים על יחסם של יהודי התפוצה למדינת ישראל, ובעקבותיהם הלך ופחת מאז שנות השמונים של המאה ה-20 היקף הכספים המועברים מן התפוצה לישראל, ולעומת זאת עלה היקף גיוס הכספים לענייניהן הפנימיים של הקהילות המקומיות. הכספים המגויסים כיום נועדו לא רק להבטיח את המשך קיומן הפיזי של הקהילות היהודיות בתפוצה, אלא גם לאפשר את תחייתן התרבותית והארגונית.

מרכזיותה של ישראל בעיני יהודי התפוצה

סוגיה חשובה ביותר, הקשורה בטבורה לכל הנושאים שנידונו עד כה ובייחוד לסוגיית יחסי ישראל והתפוצה. מנקודת מבט ישראלית, היא סוגיית ה"מרכז" וה"פריפריה" בעם היהודי. סוגיה זו הפכה למרכזית בימינו עקב נטייה ניכרת בקרב קהילות יהודיות רבות להעריך מחדש את יחסי התפוצה וישראל. למעשה זו אינה התפתחות חדשה אלא תהליך הנמשך כבר תקופה ארוכה, מאז שנות השמונים של המאה ה-20. יהודים רבים בתפוצה סבורים כיום שמדינת ישראל אינה המרכז היהודי החשוב ביותר מבחינת יצירת הערכים התרבותיים היהודיים, מבחינת יכולת השימור של העם היהודי ומבחינת השמירה על ביטחון הפיזי של הקהילות. הדברים אמורים בייחוד בחברי הליבה של שלוש הקהילות היהודיות הגדולות בתפוצה: בארצות הברית, בצרפת וברוסיה. בקהילות אלה ובקהילות אחרות הולכת וגוברת התביעה לייחס מעמד שווה לישראל ולכל אחת מקהילות התפוצה וליצור מעין מבנה פדרלי לעם היהודי כולו. מבנה זה לא יקבע מדיניות ולא יקבל החלטות, אלא ייעץ ויתאם את הטיפול בעניינים המשותפים לעם היהודי ולמדינת ישראל.

לכל השינויים שפורטו לעיל יש משמעויות מעשיות, הכרוכות בהתארגנות ובשימוש במשאבים ובכלים הנמצאים ברשות הקהילות. וכך, כמו תפוצות על-מדינתיות אחרות (למשל התפוצה הארמנית או זו היוונית), גם התפוצה היהודית פועלת למעשה על בסיס מעין-קונפדרטיבי: כל קהילה מנהלת בעצמה את ענייניה במדינת מושבה ובו בזמן מקיימת קשרים עם קהילות יהודיות במדינות אחרות ובישראל. אם כן, הקהילות היהודיות בתפוצה פועלות בלא כל כפיפות למוסד או לארגון מרכזי, אבל מתוך שיתוף פעולה בין-קהילתי ובין-ארגוני מסוים.

ארגונים, קבוצות ויחידים בתפוצה היהודית מעורבים בחמש מערכות יחסים דו-צדדיות: א. מערכת היחסים עם מדינת ישראל; ב. מערכת היחסים עם גורמים ממשלתיים וארגוניים במדינות מושב אחרות שחיות בהן קהילות יהודיות. כך למשל ארגונים יהודיים בארצות הברית ובהם הג'וינט, ארגונים של חסידות חב"ד, הוועד היהודי האמריקני, בני ברית והקונגרס היהודי העולמי משתתפים במגעים עם כמה ממשלות בחבר המדינות בעניין היחסים החיים שם; ג. מערכת היחסים בין מדינת המושב למדינת ישראל. הדוגמה הבולטת בתחום זה היא

איפ"ק, השדולה הישראלית בארצות הברית; ד. מערכת היחסים עם אישים ועם גופים בינלאומיים או עם בעלי השפעה על הנעשה בעולם, למשל מעורבותה של הקהילה היהודית האמריקנית בפוליטיקה של האו"ם; ה. מערכת היחסים עם קהילות יהודיות אחרות באותה מדינת מושב או באותו אזור, למשל המעורבות העמוקה של קהילות יהודיות מסוימות בחייהן של קהילות יהודיות אחרות במסגרת הארגונים היהודיים האזוריים באיחוד האירופי ובדרום אמריקה.

למרות ריבוי מערכות היחסים ומורכבותן, מרב תשומת הלב של המעורבים בהן וכן של המשקיפים והחוקרים מופנית למערכות היחסים של היהודים בתפוצה עם החברות ועם הממשלות במדינות מושבם. בהקשר זה נראה כי עניין רב מוקדש בעיקר לסוגיות כגון הגירה, שהייה במדינה הקולטת והתאזרחות בה; לשינויים בזהות ובהזדהות של יהודי התפוצה; למסמס התרבות היהודית ולהפיכתה לתרבות דומה לזו של המדינה המארחת (מה שקרוי בלעז "היברידיזציה"); להתבוללות ולהשתלבות בחברה של מדינת המושב; להשגת זכויות חברתיות ופוליטיות ולשמירה עליהן; לבעיות שפה ולשמירה על התרבות היהודית; לשיתוף פעולה עם החברה ועם הממשלה במדינת המושב ולעימותים ולהתנגשויות עמן; ולעוד עניינים הקשורים לקיום האישי והקהילתי.

כיוון שהתפוצה היהודית היא ישות על-מדינית, המפוזרת במדינות רבות שיש בהן תרבויות נבדלות, הרי שלמרות קווי הדמיון הרבים בין הקהילות השונות, למעשה לכל אחת מהן מאפיינים ייחודיים וסדר יום משלה. אלה מושפעים מן המתרחש במדינת המושב, ולפיכך נוסף על הבעיות המשותפות לכל הקהילות, כל אחת מהן ניצבת בפני בעיות ייחודיות לה. התוצאה היא שקהילות יהודיות שונות מנהלות יחסים מסוגים שונים עם מדינת ישראל. לא זו אף זו: רוב היחסים האלה מורכבים ולעתים אף רצופי מתחים וחילוקי דעות. גם אם ביחסים השוטפים בין הקהילות היהודיות בתפוצה לבין מדינת ישראל והמוסדות והארגונים הישראליים לא עולה במפורש השאלה בדבר מקומם של מרכז הלאום היהודי ושל הפריפריה, בכל זאת עולות שאלות תוכניות ומבניות לטווח הקצר ולטווח הארוך הקשורות לסוגיית המרכז והפריפריה. מקור השאלות הוא מהות ומקום המרכז של עם שרובו מפוזר במדינות שונות. חלק מן המתחים שהתעוררו בעקבות שאלות אלה מקורם בקהילות התפוצה, שחלקן מתקיימות בתנאים לא קלים במדינות מושבן. גם מדינת ישראל יוצרת חלק לא מבוטל מן הסיבות למתחים, משום שבתגובה לאופייה העכשווי, למעשיה ולמחדליה מפגינים חברים בקהילות רבות אדישות, ספקנות ואף חשדנות באשר למהותה התרבותית, למטרותיה ולמדיניותה בתחומים רבים. בייחוד שנויה במחלוקת התביעה, המושמעת בגלוי או במובלע, שמעלים אישים פוליטיים בכמה ממוסדות הממשל הישראליים ובכמה מן המוסדות והארגונים היהודיים הפועלים בישראל:

תביעה למרכזיות בלעדית של מדינת ישראל בחיי האומה היהודית, ומכאן גם להשפעה על המהלכים שנוקטות הקהילות היהודיות בתפוצה.

לסוגיית מקומו של מרכז העם היהודי יש כמה וכמה פנים. עד שנות השמונים של המאה ה-20 התנועה הציונית, היישוב היהודי בארץ ישראל ובהמשך גם מדינת ישראל שללו במפגיע את האפשרות שיהודים יחיו בתפוצה – השלילה כונתה אז "שלילת הגולה" – והדגישו את הצורך בשיבת, ב"עלייה" לארץ ישראל. למרות השינוי מן השפה ולחוץ בעמדה זו, למעשה זו עדיין גישתם של מוסדות המדינה ושל הארגונים היהודיים. יתר על כן, גם אם כמה מאלה שדגלו בתקופת היישוב בתפיסה הציונית המסורתית לא שללו את האפשרות של קיום "נורמלי" ב"גולה" – וגם אם ישראלים מעטים ממשיכים בדרכם ואינם שוללים את האפשרות הזו – בכל זאת החיים שם נתפסו ועודם נתפסים כנחותים בהשוואה לחיים בארץ ישראל בתקופת היישוב ובמדינת ישראל לאחר הקמתה. ישראל אינה נחשבת עוד למרכז הבלתי מעורער של העם היהודי, ולכן יהודים רבים בתפוצה אינם מוכנים להמשיך ולהישמע לתכתיבים ישראלים. הם אינם מוכנים לגלות נאמנות בלעדית לישראל והם מפנים את מרבית המשאבים שהם מגייסים למטרות כלליות לא יהודיות בארצות מושבם, למימון הצעדים להבטחת המשך הקיום של קהילותיהם בתפוצה ולמימון הצרכים המקומיים של קהילותיהם.

שינוי זה בעמדות ניכר במובהק גם בסקר שנערך בסוף 2002 בדבר עמדותיהם של יהודי ארצות הברית כלפי ישראל. בסקר, שנערך בעבור המחלקה לחינוך יהודי-ציוני של הסוכנות היהודית, 31% מן הנשאלים אמרו שהם "קשורים מאוד לישראל", 41% אמרו שהם "קשורים באופן כלשהו", 20% השיבו שהם "אינם קשורים מאוד" ו-8% השיבו שהם "אינם קשורים". רק 11% מן הנשאלים אמרו שהקשר שלהם לישראל ומידת מעורבותם בנעשה בה עלו בעקבות האינתיפאדה השנייה. ראוי להבהיר כי רק המשיבים ה"קשורים מאוד לישראל" הם הדוברים ה"אמיתיים" לנעשה בה והם אלה שמוכנים להשקיע משאבים מסוגים שונים להבטחת קיומה וקידומה. משיבים אלה הם מיעוט מובהק. נתונים דומים מופיעים בסקרים השוטפים שהוועד היהודי האמריקני עורך.

התהליכים המצטברים שתוארו לעיל הובילו בתקופתנו למצב בעייתי מאוד ביחסי ישראל והתפוצה. לכן אפשר לכנות את התקופה הזו תקופת ההבניה מחדש של היחסים בין ישראל לתפוצה. הבניה זו מתבצעת בחלקה במתווה תבוני ובחלקה היא מתרחשת בלא הכוונה ובהשפעת התהליכים שהתחוללו בתקופה שקדמה לה.

באופן כללי נראה כי את ההבניה מחדש של יחסי ישראל והתפוצה מובילים הפעילים בתפוצה יותר מאשר ראשי המוסדות והארגונים הישראליים, הנאלצים

במידה רבה להיענות למהלכי המנהיגים והמקצוענים בתפוצה. בתקופה הנוכחית הפעילים בתפוצה מקפידים מאוד על קביעת מטרותיהם בעצמם ועל מימושן. שלא כמו העמדות בישראל בתחום זה, נראה כי בתפוצה יש המעריכים לאשורם את המצב כיום ובעיקר את מעמדה של ישראל בעם היהודי ואת אי-היכולת המובהקת שלה לתרום להמשכיות התפוצה היהודית, לתחייתה ולמימוש צרכיה. נראה שאישים רבים בתפוצה הסיקו זה זמן מה שההשראה והמקור לשינוי במצב הבעייתי של התפוצה לא יבואו מן הממסד הישראלי, השקוע עד צוואר בבעיותיו שלו. ייתכן שכמה מהפוליטיקאים ומהמקצוענים הישראלים מודעים לתהליכים אלה שהתרחשו בתפוצה ולכן הם קוראים לשינויים מהותיים ביחסי ישראל והתפוצה. אבל רוב המנהיגים הישראלים טרם הפנימו כראוי את היקף השינויים העוברים על התפוצה ועל ישראל, את עומקם ואת משמעויותיהם בכל הנוגע לקביעת המדיניות הישראלית כלפי התפוצה. אחד ההיבטים הבעייתיים והמביכים ביותר בתחום זה הוא המשך הפער בין הכרזותיהם של הפוליטיקאים והמקצוענים הישראלים לבין מעשיהם. המדיניות הישראלית בענייני התפוצה נותרה רצופת סתירות. דוגמה לכך היא המשכה של תביעה נחרצת לעלייה רחבת היקף לישראל, מצד אחד, והבנה בדבר הצורך לחזק את הקהילות היהודיות בתפוצה על ידי חינוך יהודי-ישראלי, מצד אחר. המשמעות היא שלמרות מעורבותה הנמשכת של מדינת ישראל, הסיכוי שהיא תכתוב את התנהלותן של הקהילות היהודיות בתפוצה אינו גדול, ובשנים האחרונות הוא אף הולך ופוחת.

יחסם של הישראלים לתפוצה היהודית

במאה השנים האחרונות פעל העם היהודי בד בבד להשגת שני יעדים עיקריים: הקמת מסגרות קהילתיות בתפוצה על בסיס וולונטרי והקמת מסגרת ריבונית בארץ ישראל. המסגרות שונות אלה מאלה בכמה תכונות יסוד: בהיבט התרבותי-תוכני; בהיבט הארגוני; באופי ההשתתפות של הפרטים בכל אחת מן המסגרות; בהיבט של היחסים בין קבוצות וזרמים בתוך העם היהודי; ביחסים בין יהודים

ללא יהודים ובהשפעותיהם ההדדיות אלה על אלה. שונות מהותית זו מזינה תהליך מואץ שבו זהותם של יהודים בישראל וזהותם של יהודים בתפוצה מתרחקות זו מזו.

המאמצים הנעשים בד בבד בישראל ובתפוצה להשגת שני היעדים הנבדלים הללו מובילים לעתים להתקרבות משמעותית ולעתים להתרחקות גדלה והולכת. תופעות ההתרחקות של יהודי התפוצה נובעת מסיבות שונות, חלקן קשורות למצבן המקומי של קהילות שונות וחלקן קשורות לתהליכים פוליטיים, תרבותיים וחברתיים העוברים על מדינה מסוימת ועל הקהילות היהודיות בה. כאמור, עם תהליכים אלה נמנות ההתבוללות וההשתלבות. תופעת ההתרחקות של ישראל קשורה לעובדה שהתפוצה היהודית מצויה בשולי סדר היום הלאומי, התרבותי, החינוכי והדתי של מרבית היהודים בישראל. מאמצי ההתקרבות בין התפוצה לישראל אינם דומים ואף אינם הדדיים. כמה קהילות יהודיות בתפוצה וכמה ארגונים יהודיים הפכו את הזיקה לישראל ואת הקשר עמה לרכיב חשוב בהבניית הקהילות המקומיות, ליסוד מרכזי בחינוך היהודי ובתפיסה הדתית ולבסיס לפילנתרופיה למטרות יהודיות (להבדיל מפילנתרופיה יהודית למטרות כלליות). לתופעה זו אין כל מקבילה במוסדות הריבוניים בישראל. הבניית הריבונות אינה מבוססת על קיומה של תפוצה יהודית לא מבחינה רעיונית (נהפוך הוא, היא היתה מבוססת על "שלילת הגולה") ולא מבחינה מעשית (גם אם בפועל ישראל מסתייעת במעורבות הפוליטית של הקהילות בארצותיהן). הקשר לתפוצה איננו רכיב מרכזי במדיניות הביצועית של הממשלה כרשות מבצעת והוא מיושם בעיקר באמצעות הסוכנות היהודית – ארגון משותף לתפוצה ולממשלת ישראל, שהוא למעשה NGO – ובאמצעות שורה ארוכה של עמותות נוספות. אפשר לומר שהקשר הארגוני בין ישראל לתפוצה הוא וולונטרי גם מן הצד הישראלי, וכי זירת התרחשות חשובה של קשר זה היא החברה האזרחית. בתחום אחד נודעת לעתים התערבות עמוקה של ממשלת ישראל: במקרים של קהילות הנתונות במצוקה. לדוגמה, מדינת ישראל מעורבת בדרגות משתנות בבתי ספר יהודיים במזרח אירופה. למעשה, מאז שנסתיים המאבק למען יהודי ברית המועצות אין עוד נושא משמעותי המחייב פעילות משותפת של מדינת ישראל ושל ארגוני התפוצה היהודית. קיים אמנם תיאום מסוים, אך עיקר המחלוקת עניינה המשך העלייה מאתיופיה.

מערכת החינוך במדינת ישראל – ובכלל זה החינוך הממלכתי, הממלכתי-דתי והעצמאי-חרדי, שכולם ממומנים מכספי הממשלה – אינה מנכיחה את התפוצה ואת תודעת העם היהודי בזמננו בתוכנית הלימודים או במערך ההשכלה הכללי. בהווה הדתית בישראל, על ביטוייה המגוונים, נוכחותה של התפוצה מוגבלת לתפילות למען קיבוצה והחזרתה לישראל. התפתחות הזהויות הדתיות של מגוון

קבוצות בישראל שונה בדרך כלל מבחינה תרבותית-דתית מהתפתחות הזהויות הדתיות בתפוצה.

יש להבחין בין חמש קבוצות של יהודים החיים בישראל מבחינת יחסם לתפוצה. הקבוצה הראשונה מורכבת מישראלים שיש להם קרובי משפחה ישראלים החיים מחוץ לישראל (שכוננו במשך שנים רבות "יורדים"). לישראלים אלה יש מידע על קרוביהם ועל מעשיהם ובמידה פחותה על התפוצה היהודית הכללית.

הקבוצה השנייה היא זו של ישראלים שיש להם קרובי משפחה בתפוצה היהודית שלא התגוררו מעולם בישראל. גם לאלה יש קשרים עם בני משפחותיהם. הם מבקרים את קרוביהם במדינת מושבם בתדירות משתנה, ואלה האחרונים מבקרים אותם בישראל, גם אם לא דווקא לעתים מזומנות. לאנשי הקבוצה השנייה יש ידיעות מסוימות על הנעשה בתפוצה ומחויבות לנעשה בה. לדוגמה, יהודים יוצאי ברית המועצות לשעבר ויוצאי אתיופיה החיים בישראל פועלים למען קרוביהם בארצות המוצא שלהם. כך גם באשר ליוצאי ארגנטינה וליוצאי מדינות אחרות בדרום אמריקה שפעלו למען קרוביהם כשהיו נתונים בסכנה. כאשר בוחנים את הקשרים בין שתי קבוצות הישראלים האלה לבין קרוביהם בתפוצה, מתברר שחברי הקבוצה הראשונה שומרים על קשרים הדוקים יותר עם התפוצה הישראלית. חלקם מקבלים העברות כספיות חד-צדדיות מישראלים המתגוררים מחוץ לישראל והם נוטים לארח את קרוביהם בעת ביקוריהם בישראל. עם זאת, הסכומים שמעבירים ישראלים לשעבר לבני משפחותיהם בישראל הם נמוכים מאוד בהשוואה לסכומים שמעבירים מהגרים וחברי תפוצות לאומיות אחרות לקרוביהם ולמדינות המקור שלהם בכלל. מכל מקום, לחברים בשתי הקבוצות האלה ידע בסיסי על המתרחש בתפוצה הישראלית ובתפוצה היהודית והם מפגינים בדרך כלל עניין בכל הקשור להתפתחויות שם.

הקבוצה השלישית היא זו של ישראלים, מעטים יחסית, שאף שאין להם קרובים בתפוצה הם מגלים עניין מתמשך בה. כמה מן הישראלים האלה ביקרו בקהילות בתפוצה ושהו שם תקופות מסוימות. לעתים הם מארחים יהודים מן התפוצה בעת ביקוריהם של אלה בישראל. הם למדו על המתרחש בתפוצה מביקוריהם שם, מפרסומי הממשלה והמוסדות הישראליים והיהודיים, מפרסומים בכלי התקשורת הישראליים והזרים ומן המחקרים האקדמיים המתפרסמים בנושאים אלה. ישראלים אלה נוטים לגלות אהדה לתפוצה בכלל ולקהילות שעמן רקמו קשרים בפרט. הם מגלים נכונות להשתתף בכינוסים ובפגישות עם יהודי התפוצה ולפעול למענם במגוון מסגרות בישראל. על פי סקרי דעת קהל בישראל, הקבוצה הרביעית היא הגדולה ביותר מבין

חמש הקבוצות האלה. מדובר בקבוצת ישראלים המגלים אדישות לבעיות התפוצה. אף שיש בקרב הישראלים הנמנים עם קבוצה זו כאלה המזדהים באופן כללי עם התפוצה היהודית ומביעים את דאגתם לגורלה, הרי למעשה הם חסרי ידע מבוסס ושיטתי על המציאות שיהודי התפוצה נתונים בה, ולכן הם גם אינם ערים להתפתחויות החברתיות והפוליטיות שם. אמנם ההזדהות שיש לאלה מפגינים עם יהודי התפוצה אינה בהכרח רק מן השפה ולחוץ, אולם לקרבה זו משמעות מעטה בלבד מבחינה תרבותית, חברתית ופוליטית. מעל הכול, קרוב לוודאי שיש לאלה לא יצאו מגדרם ולא יחלצו לפעולה למען התפוצה.

הקבוצה החמישית היא הקטנה ביותר מכל קבוצות הישראלים. עם זאת, היא הפעלתנית והנשמעת ביותר בהקשר הזה. חברי הקבוצה הם פוליטיקאים ציונים "מקצועיים" (קרי, הרואים ב"טיפול" בתפוצה עיסוק עיקרי או חשוב שלהם), ביורוקרטים מקצוענים וישראלים אחרים המועסקים או הפעילים במישרין בארגונים ישראליים שיש להם חלק ונחלה בענייני התפוצה וביחסי ישראל והתפוצה. ישראלים אלה מעורבים כמובן בענייני התפוצה יותר מכל חברי הקבוצות האחרות. לרובם יש מניעים מעורבים לעיסוק זה: מצד אחד הם פועלים מכוח אמונה אידיאולוגית תבונית או רגשית ומתוך דאגה כנה לעם היהודי, ומצד אחר זהו עיסוקם הפוליטי או המקצועני היחיד או העיקרי וממנו הם מתפרנסים.

להלן נתונים על התפתחות יחסו של הציבור היהודי בישראל לתפוצה. הנתונים מבוססים על סקרי דעת קהל שנערכו במרוצת שנות השבעים, שנות השמונים ושנות התשעים של המאה ה-20 וכן בראשית המאה ה-21. יש לציין כי רק ישראלים שהשיבו כי עמדותיהם "חיוביות ביותר" באשר להשתייכותם לעם היהודי יכולים להיחשב לבעלי דעות חיוביות מובהקות על התפוצה, ואילו ישראלים שענו בחיוב או בחיוב גרידא על השאלות בהקשר זה מתייחסים לתפוצה כמו ישראלים המכחישים כל תחושת שייכות לעם היהודי.

בשבוע הראשון של מלחמת יום הכיפורים באוקטובר 1973 השיבו 66% מן היהודים בישראל בחיוב מלא שהם "מרגישים חלק מן העם היהודי בעולם". לאחר תום המלחמה חלה ירידה תלולה בתחום זה: באפריל 1974 רק 46% מיהודי ישראל חשו כך. שבע שנים לאחר מכן, בינואר 1981, 58% השיבו על השאלה בחיוב מלא; ב-1986 67% השיבו בחיוב מלא; וב-1992 – 65% השיבו כך. סקר שנערך באוקטובר 2001, בהזמנת הקונגרס היהודי העולמי, הראה כי חלה ירידה של ממש בשיעור היהודים הישראלים שהעידו על עצמם שהם חשים חברים בעם היהודי כולו: רק 48% השיבו שהם "שייכים מאוד" לעם היהודי, ו-36% השיבו שהם מרגישים שייכות רבה יותר לקבוצה שהוצגה להם כ"אזרחי מדינת ישראל".

משמעות הנתונים האלה היא שמלבד תנודות מסוימות כלפי מעלה וכלפי מטה, עד שנות התשעים כשני שלישים מן היהודים הישראלים חשו בעוצמה רבה שהם חלק מן העם היהודי כולו. הסקרים המאוחרים יותר מעידים שחל פחות רב בהזדהות המלאה של הישראלים כחברים בעם היהודי: בתחילת המאה ה-21 רק כ-50% מן הנשאלים חשים כך. פילוח הנתונים של ראשית שנות התשעים מעלה כי ההזדהות היתה קשורה למידת הדתיות של הנשאלים: יהודים דתיים וחרדים חשו הזדהות רבה יותר מיהודים ישראלים חילונים. או מסורתיים. זאת ועוד, אותו סקר מ-2001 הראה כי תחושת ההשתייכות לעם היהודי כולו חזקה יותר בקרב ישראלים מבוגרים מאשר בקרב ישראלים צעירים. לשם השוואה נציין כי באותה תקופה נרשם פער ניכר בין תחושות ההזדהות של יהודים ישראלים עם העם היהודי לבין תחושות ההזדהות של יהודי התפוצה. בייחוד ניכר הפער בין עמדותיהם של יהודים ישראלים לבין עמדות יהודי ארצות הברית.

כפי שמעידים הסקרים, תחושת השייכות לעם היהודי מושפעת ממגוון היבטים של תפיסת הזהות של יהודי ישראל ושל יהודי התפוצה ומתפיסת הקשר בין ישראל לעם היהודי. היבט חשוב במסגרת זו הוא תפיסת התלות ההדדית בין ישראל לתפוצה. בתחילת שנות התשעים כשלושה רבעים מן הישראלים האמינו שליהודי ישראל וליהודי התפוצה זומן גורל דומה. 68% מן הנשאלים הסכימו עם ההנחה שישראל לא תוכל להמשיך להתקיים בלי יחסים קרובים עם יהודי התפוצה, ורוב הישראלים – 77% – אימצו את התפיסה המקבילה, שלפיה יהודי התפוצה לא יוכלו להתקיים בלי ישראל. שוב, המשמעות היא שרוב היהודים הישראלים חשבו שמדינת ישראל היא העוגן העיקרי להמשכיות העם היהודי. בשנים מאוחרות יותר הראו הסקרים כי מספרם של אלה פחת.

סקרי דעת קהל שבחנו את תפיסות היהודים הישראלים בדבר זכותה של ישראל להתערב בענייני התפוצה היהודית ולהשפיע עליהם הראו שרק 32%–41% חשבו כך. דעות דומות השמיעו הנסקרים על זכותם של יהודי התפוצה להתערב בענייניה של מדינת ישראל. המשמעות היא שאף שלא אמרו זאת בפירוש, רוב היהודים הישראלים תמכו באוטונומיה דו-צדדית של ישראל ושל התפוצה.

אף שהסקרים הנידונים כאן לא הבחינו בין יהודים ישראלים מן השורה לבין האליטות הפוליטיות והביורוקרטיות המעורבות בתחום, אין ספק כי שתי הקבוצות נבדלות זו מזו עד מאוד בעמדותיהן. הפוליטיקאים, הביורוקרטים, המקצוענים והעסקנים האחרים הפעילים בתחום הזה אינם שועים לתחושת הרוב שלפיה ישראל אינה מרכז העם היהודי. הם אינם נענים לעמדתם של רוב היהודים הישראלים מן השורה, הסבורים כי ראוי של ישראל ולתפוצה יהיה משקל יחסי שווה מבחינת הממשל בעם היהודי.

השלכות השינויים על קשרי ישראל והתפוצה

סקרי דעת קהל חוזרים ומראים כי ישראלים ויהודים רבים בתפוצה סבורים כי אחד השינויים העיקריים המתרחשים במדינת ישראל ובעם היהודי קשור ליחסם של הישראלים ושל יהודי התפוצה אלה לאלה. מתברר כי ישראלים רבים מפתחים בהדרגה אדישות כלפי הקהילות בתפוצה וכי חברים בקהילות היהודיות מפתחים תחושה דומה כלפי מדינת ישראל. יתר על כן, בתפוצה ובאשראלי גם יחד מתרבים כאמור ביטויים של אדישות ושל יחס ספקני ובמידה מסוימת אף עוין כלפי המוסדות והארגונים המסורתיים המרכזיים.

בתפוצה מבינים כיום כי חיוני להשקיע את המשאבים הקהילתיים בבניית אמצעים להבטחת המשכיותן של הקהילות ולהשגת תחייה תרבותית, חברתית ופוליטית שלהן. זאת ועוד, מספר גדול והולך של מנהיגי קהילות בתפוצה מבינים כיום שרק הבטחת המשכיות והתחייה תמנע בטווח הארוך הידרדרות נוספת בלכידותן של הקהילות ובמספר החברים בהן. רק היא תמנע הפסדים דמוגרפיים ותבטיח את נאמנותם של הצעירים היהודים, שאינם ששים להשתלב בחיי הקהילות בתפוצה. גישה חדשה זו משתקפת גם בכיווני הפעולה המעשיים של הפעילים.

אולם תובנה זו טרם חדרה במלואה לתודעתם של המנהיגים הפוליטיים, של הביורוקרטים ושל המקצוענים הישראלים העוסקים ביחסי ישראל והתפוצה והמעורבים בקביעת המדיניות הנוגעת לתפוצה היהודית. בקרב אנשים אלה רווחות הטענות הבאות: הדת היהודית היא ששמרה על האומה היהודית במהלך ההיסטוריה; יהודים דתיים אורתודוקסים ויהודים חרדים משתלבים פחות בחברות הלא יהודיות שבהן הם חיים ומגלים נאמנות רבה יותר לאומה היהודית; יהודים אלה הם חברים נאמנים בקהילותיהם ופעילים בארגוניהן יותר מן החילונים; הם שומרים על קשר הדוק עם ישראל יותר משאר היהודים, וזאת בשל התפיסה ההיסטורית הדתית שהם נאמנים לה, הרואה בארץ ישראל מולדת ומרכז של העם היהודי. הראיה לכאורה לדבריהם של אותם מנהיגים ומקצוענים ישראלים היא שהיהודים הדתיים האורתודוקסים והיהודים החרדים מבקרים בישראל ומסייעים לה מבחינה כספית ופוליטית יותר מן היהודים החילונים. טענה נוספת היא ששני המגזרים הדתיים האלה, שחבריהם נוטים במובהק לימין

הפוליטי בישראל, שומרים על האינטרסים של ישראל במדינות מושבם בקנאות רבה יותר מן היהודים החילונים.

לכן אין זה מפליא שבקרוב הפוליטיקאים והביורוקרטים הישראליים עדיין רווחת הדעה שהמשכיות התפוצה היהודית תלויה במידה לא מעטה בחברי שני המגזרים הללו ושיש טעם וצורך להשקיע בהם את מיטב ובעיקר את מרב המשאבים והמאמצים. אין פירוש הדבר כי המדיניות המעדיפה את המגזרים הדתיים מונחית על ידי תפיסה הגורסת כי אין צורך להשקיע מאמצים ומשאבים בטיפוח הקשרים עם יהודים חילונים ודתיים שאינם אורתודוקסים או בסיוע להם, אלא שזהו המצב הלכה למעשה. אולם בהקשר לדברים הנבחנו במסמך זה נראה כי היחס המספרי בין הזרמים השונים מעיד כי חשוב לבחון מחדש את ההתייחסות הישראלית לזרמים הלא אורתודוקסיים.

עם זאת, שיקוליהם האוטונומיים של יהודי התפוצה נוגעים להווה ולעתיד. הם קשורים לסוגיות כגון התבוללות, נישואי תערובת, השתלבות מלאה או חלקית של היהודים בחברה המקומית, צורך במשאבים רבים לשימור התפוצה ופיחות במעמד של חלק מן הארגונים המסורתיים בתפוצה. שיקולים אלה הם המשפיעים על יחסם של יהודי התפוצה למדינת ישראל. בעקבותיהם הלך ופחת, כאמור, מאז שנות השמונים של המאה ה-20 שיעור העברות הכספים מן התפוצה לישראל, ולעומת זאת עלה שיעור גיוס הכספים וההשקעה בענייניהן הפנימיים של הקהילות המקומיות.

חברי קהילות מבוססות וחזקות בתפוצה אינם מהססים לבקר את הממשלות במדינות מושבם, וגם את ממשלות ישראל, ולפעול בהתאם. עניין זה הפך לאחת הסוגיות העיקריות בכל דיון על יחסי ישראל והתפוצה היהודית, והוא משפיע על מדיניותם של ממשלות ישראל ושל המוסדות והארגונים הישראליים העוסקים ביחסים אלה.

הארגונים היהודיים הארציים הגדולים והמבוססים של הקהילות הוותיקות בתפוצה מקיימים קשרים רבי-פנים עם ממשלת ישראל, עם הסוכנות היהודית ועם ארגונים ישראליים אחרים הפעילים בתחום יחסים אלה. הקשרים מתבטאים בביקורים הדדיים, בכינוסים בישראל ובתפוצה ובשמירה על קשר בעזרת אמצעי התקשורת. ממשלת ישראל והארגונים הישראליים מנסים מאז ומעולם להשפיע על עמדותיהם ועל מדיניותם של היהודים בתפוצה. ובכל זאת חברי הקהילות והארגונים היהודיים בוחנים היטב ובאופן שוטף את האסטרטגיה שלהם ואת צעדיהם המעשיים. כאמור, בעיקרו של דבר הם מחליטים על פי האינטרסים שלהם, על פי האינטרסים של קהילותיהם המקומיות ועל פי התנאים השוררים במדינת מושבם.

הערכות חברי הקבוצה בדבר היבטים שונים של יחסי ישראל והתפוצה

הערכת חברי הקבוצה בדבר המצב הדמוגרפי של העם היהודי בתפוצה

חברי הקבוצה מעריכים שהפיזור של העם היהודי ברחבי העולם ובתוך המדינות המארחות מציב אותו יבמסגרות תרבותיות, חברתיות, פוליטיות וכלכליות מן המתקדמות בעולם. כל עוד אין סכנה קיומית אמיתית לקהילות בתפוצה, לא צפויה הגירה יהודית נרחבת לישראל. לכן בטווח הארוך המאזן הדמוגרפי יושפע באופן מכריע מן ההתבוללות, ואולי אף יותר מכך משיעור הילודה הנמוך בתפוצה. עם זאת, בטווח הארוך אפשר לצפות לעלייה במספר היהודים בישראל בעקבות מגוון תהליכים: תיתכן עלייה נוספת לישראל (גם אם תהיה זו עלייה מצומצמת בהיקפה); הריבוי הטבעי בישראל גדול מן הריבוי הטבעי בקהילות היהודיות בתפוצה; בקהילות התפוצה היהודית נמשכת השחיקה הדמוגרפית ונמשכים תהליכי ההתבוללות וההתרחקות מהשתתפות סדירה בחיי הקהילות. בעקבות העלייה במספר היהודים בישראל אולי גם יתחזק מעמדה בעם היהודי. לעומת זאת, חברים אחרים בקבוצה טענו כי תהליכים אלה מגבירים בקרב יהודי התפוצה את ה"התבוננות פנימה" במצב הקהילות ומדרבנים אותם להקדיש תשומת לב ומשאבים רבים יותר לנעשה בקהילות ופחות לנעשה בישראל. להתפתחויות אלה יש כמובן השלכות מעשיות על היחסים עם ישראל.

הערכת חברי הקבוצה בדבר חשיבות גודלן של קהילות היהודיות בתפוצה

חברי הקבוצה מעריכים שלגודלה של כל קהילה מקומית יש חשיבות, משום שקל יותר לנהל חיים יהודיים בקהילה גדולה ומבוססת מאשר בקהילה קטנה, המתקשה למשל להקים בית ספר יהודי או לספק לחברי הקהילה צורכי חינוך, בריאות וסעד.

החברים מסכימים אפוא עם התפיסה הגורסת שהתפוצה היהודית אינה הומוגנית ולכן יש להתייחס לכל קהילה בפני עצמה ולא לקבוע מדיניות כוללת ויחסים אחידים עם הקהילות השונות.

הערכת חברי הקבוצה בדבר תפקיד התפוצה הישראלית במערך היחסים שבין ישראל לתפוצה היהודית

ככלל, התפוצה הישראלית אינה מעורבת במתרחש ברוב הקהילות היהודיות בתפוצה. עם זאת, אנו עדים לתחילתו של שינוי. באוסטרליה למשל הישראלים משתלבים בקהילה היהודית. לעומת זאת, באירופה, בארצות הברית ובקנדה מעורבותם של הישראלים בקהילות המקומיות מועטה. נתון זה משמעותי בעיקר בארצות הברית ובקנדה, שבהן הקהילות הישראליות גדולות במיוחד. בניגוד ליהודים מקומיים, ישראלים כמעט אינם תורמים או מעבירים בדרכים אחרות כספים לישראל. עם זאת, יש להבחין בקבוצה מיוחדת של אנשי עסקים ישראלים התורמים כספים רבים לישראל. גם חברי הקהילה האקדמית, הנטועה עמוק בחיים האמריקניים, תורמים לקשר עם הקהילה היהודית. הנוכחות הישראלית הקבועה במוסדות האקדמיים היא בעלת משמעות.

הערכת חברי הקבוצה בדבר סוגיית החינוך

בקבוצה נשאלה השאלה: האם ישראל צריכה להתערב בתחום החינוך בתפוצה? מצד אחד נטען כי הקהילה היהודית מודעת לנושא ולחשיבותו וכי התערבות של ישראל עלולה לא להתקבל ברצון. זאת ועוד, זהות ותחושות קרבה אישיות אינן תמיד נלמדות. זהות אתנית אינה נרכשת; כל אדם חושב על כך ועוסק בכך בחייו בדרך זו או אחרת. על פי סקרים שנערכו, רוב היהודים בארצות הברית טוענים כי היהדות חשובה להם. אם כן, למרות השינויים שחלים, אין סימנים להתכחשות ליהדות או לבריחה ממנה ועל כן אין סיבה להתערב בחינוך היהודי בתפוצה.

מצד אחר נטען כי ממחקר שנערך בכמה קהילות בארצות הברית עולה שחברים רבים הרבה יותר מגיעים לדיונים שיוזמת הקהילה על השואה ועל מצב העם היהודי מאשר לדיונים על ישראל. המסקנה היא שההתעניינות בישראל פוחתת. רוב היהודים אינם חשים קשר חזק לישראל.

על ישראל לתת על כך את הדעת, ומכאן שבחינוך יהודי-ישראלי טמון עתיד הקשרים ההדוקים עם ישראל. למדינת ישראל יש אינטרס לקדם זאת ועל כן עליה לעשות כל שביכולתה כדי להשפיע בתחום החינוך באופן שיתרום לחיזוק הקשר עם ישראל. דוגמה לכך היא הביקורים הממוסדים של צעירים רבים בישראל במסגרת פרויקט תגלית ופרויקטים אחרים. עלותם של פרויקטים אלה גבוהה, אולם הם נוטעים בקרב המבקרים יחס קרוב לישראל לטווח הארוך. לסיכומו של דבר, חברי הקבוצה רואים בהשקעה בחינוך בתפוצה שאלת

מפתח ביחסי ישראל והתפוצה. זו צריכה להיות מטרה מרכזית, אך לא בלעדית. סביב נושא זה צריכות להיבנות המסגרות הדרושות. הכסף הגתרם צריך להיות מתועל לכך.

אחת ההצעות בתחום זה היא להקים מרכזי תרבות יהודיים, הנפוצים כיום בכמה מדינות, ולחדור באמצעותם אל מערכת החינוך. מרכזים אלה ישווקו הרצאות בכל קשת הנושאים הקשורים לישראל: תרבות, אמנות, מוזיקה, פוליטיקה ועוד. ההערכה היא כי אפשר להפנות לצורכי המרכזים האלה חלק גדול יותר מן התרומות של יהודי התפוצה.

הערכת חברי הקבוצה בדבר חשיבות האינטרסים המוסדיים

את יחסי ישראל והתפוצה יש לבחון גם מנקודת המבט של האינטרסים המוסדיים, בייחוד בישראל. על פי הערכה זו יש למקד את הדיון בממסדים בישראל ובתפוצה – כלומר הממסד הישראלי מול הארגונים היהודיים הרשמיים בתפוצה. כאמור, המודל הוא ארגוני, ממסד מול ממסד. אולם בהקשר הזה יש לשאול מהו הממסד הישראלי הלכה למעשה: האם הסוכנות היהודית היא הממסד הישראלי? ממשלת ישראל? או ארגונים אחרים בישראל?

בהקשר זה נשמעה הדעה כי הארגונים המעורבים בתחום זה בישראל גרמו במהלך השנים נזקים רבים בתחום הקשר עם התפוצה. נזק משמעותי נבע מזלזול בארגונים היהודיים. על כן נקודת המוצא לשיפור יחסי ישראל והתפוצה טמונה בחיזוק המסגרות – החל מבתי כנסת, דרך מרכזים קהילתיים יהודיים וכלה בארגונים גדולים ובקהילות יהודיות. חיזוקם יסייע להידוק הקשר עם ישראל.

הערכת חברי הקבוצה בדבר אחריות הדדית ושותפות בין קהילה ריבונית לקהילות וולונטריות

כאמור, מדובר בקהילות משני סוגים: קהילה ריבונית בישראל וקהילות וולונטריות בתפוצה. אלה הם שני סוגים שונים מאוד של קהילות, שצריכות לפתח ביניהן יחסים על אף השוני הרב. כדי להשיג שותפות רצויה בין שתי הישויות האלה דרוש דיאלוג, שלו כמה היבטים משמעותיים. ראשית, יש לזכור שכל קבוצה מחזיקה בתפיסת עולם ובמושגים משלה. כך למשל, כאשר דנים בישראל ביהדות וביהודים משתמשים לרוב בביטויים הקשורים לישראל או לישראליות. לעומת זאת, בתפוצה מתייחסים אל ישראל פעמים רבות כאל Jewish State.

במצב אידיאלי, כל ישות תכיר בקיומה של ישות אחרת בעלת תפיסת עולם

שונה, תחושות ומושגים שונים על עצמה ועל זולתה. זהו הבסיס הראוי לניהול דיאלוג. היבט חשוב זה בא לידי ביטוי גם בהמלצות המפורטות בהמשך מסמך המדיניות הזה.

נוסף על כך, חברים בקבוצה סבורים כי יש לזכור שיהודים בתפוצה נוטשים את הזהות הקשורה קשר הדוק למדינת הלאום הישראלית. הם מרגישים שייכים ל"עולם הגדול" ולא דווקא לישראל. גם שינוי זה משפיע על הדיאלוג בין שתי הישויות. שותפות אמיתית בין שתי הישויות תסייע ליצירת אחריות הדדית. כך, ישראל כקהילה ריבונית תוכל להישען על הקהילה הוולונטרית כדי להשיג סיוע מדיני, סיוע בייצוג של ישראל וסיוע כלכלי. גם הקהילה הוולונטרית תוכל לדעת בביטחון שהקהילה הריבונית תסייע לה בכל הקשור להמשכיות יהודית ולחינוך יהודי, כולל סיוע כספי למימוש מטרות אלה. כל זאת ייעשה במסגרת שוויונית שבה ישראל אינה זוכה למרכזיות או לחשיבות יתרה.

הערכת חברי הקבוצה בדבר עמדת ממשלת ישראל

לדעת חברי הקבוצה, התבוננות בפעילותן של ממשלות ישראל בנושא שלפנינו חושפת תמונה ברורה למדי של המודל האידיאלי מבחינתן: עליה לישראל ותמיכה פוליטית, כלכלית ודיפלומטית של התפוצה בישראל. אלה הם הדגשים המהותיים בקביעת המדיניות הישראלית באשר לעם היהודי. אולם עמדתן של ממשלות ישראל אינה משקפת בהכרח את מהות היחסים האידיאליים בין ישראל לתפוצה.

עם זאת, חברי הקבוצה חלוקים ביניהם בעניין מהותי זה: מצד אחד נטען כי בארצות הברית או בכל קהילה יהודית אחרת ברחבי העולם לא יכול להתפתח מרכז יהודי דוגמת סורא ופומפדיתא. בתפוצה פועלים אינטלקטואלים יהודים המפתחים מחשבה יהודית, אך אלה מפוזרים מבחינה גיאוגרפית ומבחינת תחומי העיסוק שלהם. לכן הקהילה היהודית בארצות הברית וכל קהילה אחרת אינה יכולה להיקרא "מרכז העם היהודי". בישראל, לעומת זאת, קיים מרכז יהודי מובהק, וכך יש לראות את שאלת יחסי ישראל והתפוצה.

מצד אחר נטען גם כי אי-אפשר להתייחס לשני הריכוזים הגדולים ביותר של העם היהודי – בארצות הברית ובישראל – כאל מרכזים שווים לחלוטין. יש לבנות מודל המבוסס על סולידריות יהודית בין-קהילתית, בין-ארגונית וכדומה. מכאן שהשאלות המתבקשות הן: מה בונה סולידריות? מהם הגורמים שצריכים להשתתף בבניית הסולידריות הזו?

בהקשר זה הוצגה בדיון גישה נוספת, שלפיה מן הראוי שהמודל יושתת על בחינה של האידיאולוגיות הבסיסיות המנחות את חלקי העם השונים. הסיבה

לכך נעוצה בעובדה שהעם היהודי פועל בעשורים האחרונים בשני כיוונים אידיאולוגיים שונים: בניית קהילה וולונטרית בעולם המערבי, מצד אחד, והמשך בניית הקהילה הריבונית בישראל, מצד אחר. המרחק בין שתי המגמות הללו מבוסס על שוני אידיאולוגי. יהודים בתפוצה חשים שבניית המדינה הריבונית היא חלק מבניית הקהילה הוולונטרית וכי היא מסייעת לקהילותיהם. בישראל, לעומת זאת, יש הרואים ביהודי התפוצה בעיקר מקור לעלייה.

הבדלים אלה בין הקהילה הריבונית לבין הקהילה הוולונטרית מצריכים שרטוט של מפה אתנית-תרבותית של התפוצה היהודית, שתאפשר לבחון התרחקות של תרבויות ונקודות מפגש בין התרבויות.

עם זאת, לצד התפיסה בדבר פער אידיאולוגי בין ישראל לתפוצה, הוצגה בדיון דעה שונה הגורסת כי אין פער כזה משום שאין ויכוח בין הצדדים על הלגיטימציה של קיומה של מדינת ישראל. אין בתפוצה היהודית כיום מי שמתנגד למדינת ישראל, וזאת בניגוד להיסטוריה של העם היהודי, שהרי כזכור הקמתה של מדינה יהודית היתה שנויה במחלוקת.

הצורך החיוני במודל של יחסים אידיאליים

בין חברי הקבוצה שררה הסכמה כללית בדבר הצורך לבחון מהם היחסים האידיאליים בין יהודים בתפוצה ליהודים בישראל. עד כה לא נעשה ניסיון לבנות מודל תיאורטי ליחסים אידיאליים כאלה. לישראלים רבים לא ברור למה עליהם לצפות מיהודי התפוצה ולמה יהודי התפוצה מצפים מהם. השאלה הנשאלת איננה רק בדבר מהות היחסים הללו בעיני ישראלים, אלא גם בעיני יהודים בתפוצה: מהם מנקודת מבטם היחסים האידיאליים עם ישראל? לכן אין מקום לפנות מיד לדיון בקשר של המוסדות, הקהילה או הארגונים היהודיים עם מדינת ישראל. תחילה יש לדון בשאלה על איזו ישראל אנו מדברים. האם אנו מדברים על ארץ ישראל, על מדינת ישראל או על עם ישראל? חלק מהבעיות נובעות מהבעייתיות של ההגדרות הללו. כמו כן, יש להגדיר מיהו היהודי האידיאלי מבחינת הקשר עם ישראל, מהי דמותו כיום ומה צריכה להיות דמותו בעתיד.

הציפיות העכשוויות הן שיהודים המקיימים קשרים עם ישראל ידברו או יבינו עברית, יקראו ספרות עברית (בין בשפת המקור ובין בתרגום לשפתם), ישלחו את ילדיהם למחנות קיץ בישראל, יבקרו בישראל, יתרמו לה כסף ויתרימו אחרים למענה, ישתתפו בפעילות של שדולות למען ישראל וכדומה. יש כמה יהודים כאלה, אבל הם אינם רבים. גם באשר לאנשים שאינם עומדים בכל הקריטריונים האלה אי-אפשר לומר שהם אינם שומרים על קשר מסוים עם ישראל.

גם אם האידיאל שאליו שואפים אינו ברהשגה, חשובה הזהות היהודית הכללית. הזהות הזו היא הגרעין או הליבה, שהרי היא זו שמגדירה את השייכות הבסיסית של האדם. הגדרת הזהות היהודית היא מעבר למצב, לזמן ולמקום. היא כוללת גם התייחסות למורשת תרבותית-אתנית, שהיא חלק בלתי נפרד מן האישיות של היהודים. כל אדם יכול כמובן להתייחס בשלילה או בחיוב לשייכות הראשונית הזו, אך הוא אינו יכול להתעלם ממנה.

לכל אדם אישיות מורכבת שיש בה הזדהות עם גורמים רבים נוספים, אך ברגע שיהודי מזדהה עם מורשתו – היא הופכת לזהות יהודית ולהשתייכות ל"עמיות יהודית" (Jewish Peoplehood). גם מדינת ישראל היא ביטוי לעמיות היהודית. זו הרגשה של שייכות למקום כלשהו. זהו ה"בית" של העם היהודי, שפירושו לאו דווקא מקום שנולדים בו אלא מקום שקשורים אליו. כשם שהמשפחה היא ביטוי השייכות המידי של כל אדם, כך ישראל היא ביטוי שייכות מובהק ומוחשי של כל מי שמרגיש יהודי. המחשה לקשר האינהרנטי בין יהודים לישראל עולה מן החיבור שיהודים רבים יוצרים בין השואה, האנטישמיות ומדינת ישראל. לדידם, אם השואה לא היתה מתחוללת, מדינת ישראל לא היתה קמה; רבים גם רואים בישראל תשובה לאנטישמיות ברחבי העולם.

לסיכומו של היבט חשוב זה, בעבור כל אדם שחש שייכות אתנית ודתית לעם היהודי, הקשר לישראל הוא חלק בלתי נפרד מזהותו האישית. חיזוק הגאווה היהודית יגביר את התמיכה של יהודים בישראל ויסייע בבניית הקשר לישראל. הצורך בהתייחסות כזו הוא רכיב מרכזי בשיפור היחסים בין יהודי התפוצה לישראל.

לסיכום הערכותיהם של חברי הקבוצה: בעידן שבו הן ישראל והן התפוצה עוברות שינויים משמעותיים, ישראל נדרשת לחשיבה מחודשת על יחסיה עם התפוצה על כל היבטיהם – אם ברצונה לשמור על קשרים הדוקים עמה. לשם כך דרושות נכונות ותעוזה להנהיג שינויים מהותיים בתפיסה, באידיאולוגיה ובהתנהגות של המוסדות והארגונים הישראליים בכל התחומים של יחסי ישראל והתפוצה. זוהי משימה קשה משום שרוב רובם של הארגונים מורגלים לשמור על הגישות הישראליות המסורתיות המקובלות. אנו מעריכים שבלא שינוי מהותי בתחום זה ימשיכו יחסי ישראל והתפוצה להיקלע למחלוקות ולבעיות, כפי שהיה עד כה.

הצעות חברי הקבוצה לחיזוק יחסי ישראל והתפוצה

הצעה 1: טיפוח שותפות שוויונית בבסיס ליחסי ישראל והתפוצה, וזאת על ידי הקמת משרד מיוחד ליחסים אלה (על פי דברי נפתלי רוטנברג ומשה פוקס)

דרוש שינוי בגישה הישראלוצנטרית הישנה. יש להכיר בכך שבעם היהודי קיימות שתי ישויות שונות, אך ברור שהן מעוניינות בשיתוף.

לדיאלוג העומד בבסיס השותפות יש שני היבטים משמעותיים. ראשית, יש לזכור שלכל קבוצה תפיסת עולם ומושגים שונים. כאמור, המקור לשוני טמון בעובדה שמדובר בקהילה וולונטרית בתפוצה מול קהילה ריבונית בישראל. כפי שאמרו חברי הקבוצה בהערכותיהם, במצב אידיאלי כל חלק של העם היהודי יכיר בקיומו של חלק אחר המחזיק בתפיסת עולם שונה ובמושגים שונים. זהו הבסיס לניהול דיאלוג בין שני חלקי העם.

שנית, יש לזכור שיהודים בתפוצה נסוגים מהזדהותם העמוקה עם ישראל. הם חשים שייכים לעולם הגדול ובמידה מסוימת גם למדינות שהם יושבים בהן דרך קבע. גם תמורה זו משפיעה על הדיאלוג בין שתי הישויות.

לפי תפיסתם של נפתלי רוטנברג ומשה פוקס, הדיאלוג הרציני והתקף ביותר בין ישראלים ליהודי התפוצה נובע מרעיון שלילת הגולה, שהרי כדי לשלול את הגולה יש להכיר תחילה בקיומה. גדולי שוללי הגולה – דמויות כגון דוד בן-גוריון ונחמה ליבוביץ – הזינו את השיח בין ישראל לתפוצה. לכן ההנחה היא כי רעיון שלילת הגולה, גם אם לא נעשה שימוש במונח זה, היה ויוסיף להיות מונח מרכזי בייסוד הדיאלוג בין ישראל לתפוצה היהודית.

חלק מן הישראלים מתאפיינים במגמה של ניתוק מן העם היהודי ובאמונה שהולך ונוצר כאן "עם ישראלי". אפשר היה לפרש תופעה זו כ"כנעניות" לולא היתה שטחית וחסרת יסוד, שלא לומר כי יש בכך צידוק מוסרי-פוליטי לניתוק כזה.

לדעתם של רוטנברג ופוקס, אין ספק שיש להעמיד במרכז את תפיסת "העם היהודי". כלומר, יש לחזור ולדבר על העם היהודי כעל מקור ל"לאום הישראלי". נשאלת השאלה, כיצד עושים זאת? מפתה לומר שהתשובה נעוצה בתחום החינוך ושחזרה כזו ליהדות צריכה להיות חלק מלימודי היהדות (הנמצאים

בנסיגה בישראל), אולם בתנאים הנוכחיים בתפוצה ובישראל אין זה נראה פתרון מעשי וודאי לא בלעדי.

על כן נראה שהתשובה היא פוליטית-ישראלית. אם ממשלת ישראל תציב את השיבה ל"עם" כיעד אסטרטגי, שיזכה לתרגום ביצועי, אז נחזה גם ביישום חינוכי ותרבותי. בסופו של דבר תפעל כאן "פוליטיקה של זהויות" במובן זה שהזהויות תתעצבנה בעיקר בידי פוליטיקאים ועל פי שיקולים פוליטיים.

עם זאת, אחת הבעיות המרכזיות התלויה ועומדת בין מדינת ישראל לתפוצה היא היעדר קשר רשמי משמעותי ורציף. ועדת התיאום בין ראש הממשלה לבין קבוצת נבחרים מן העם היהודי, המופקדת על קיום קשר כזה, מתכנסת לעתים רחוקות, אם בכלל, ואינה מקיימת דיאלוג אמיתי וכן בין הצדדים. החלטותיה מוכתבות מראש בידי הסוכנות ומשרד ראש הממשלה. שרים שמונו בעבר לאחראים על הקשר עם התפוצה ישבו במשרד ראש הממשלה ללא סמכויות ממשיות או תקציבים.

לפיכך, רוטנברג ופוקס מציעים שהכנסת תקבע מטרות מרכזיות ושיוקם משרד ממשלתי מיוחד לקיום הקשרים בין ישראל לעם היהודי. לפי תפיסה זו, האינטרס הלאומי של מדינת ישראל מחייב את הכנסת, כריבון, לחוקק חוק שיטיל על הממשלה להציב את הקשר עם התפוצה היהודית כיעד אסטרטגי חיוני, שיישם הלכה למעשה ולא ייוותר בגדר הצהרות בעלמא. מעורבותה של הממשלה, על פי הנחיית הכנסת, עשויה לעורר מודעות ציבורית לקיומה של התפוצה ולבעיותיה, ולהביא לשיפור יחסן של קבוצות גדולות בחברה היהודית בישראל כלפי התפוצה. ראוי שלשם כך יוקם, כאמור, משרד ממשלתי מיוחד שיעסוק בכך.

הקמתו של משרד ממשלתי מטרתה ליצור ערוץ הידברות חדש בין מדינת ישראל לנציגי התפוצה מארצות מושבם הנוכחיות. במשרד זה ילובנו סוגיות רבות ככל האפשר בדבר הקשר עם התפוצה והדרכים לחיזוקו. כך תהיה לנציגי התפוצה כתובת ברורה ורשמית שאליה יוכלו לפנות.

במציאות הנוכחית, כאשר ראש הממשלה בין שאר תפקידיו הרבים הוא גם הגורם הרשמי שאליו יש לפנות בנושאי התפוצה, סוגיות קשות ומורכבות ובעיות פרקטיות בסיסיות אינן זוכות למענה המתאים. ראוי שבראש המשרד הממשלתי יעמוד שר שיקדיש את זמנו לתפקיד זה בלבד. משרד זה יופקד גם על חיזוק הקשר של ישראלים אל התפוצה. המשרד יביא לאישור הממשלה תוכניות העוסקות בכך. המשרד יתוקצב מכספי ממשלת ישראל ויוקצה לו תקציב נפרד ומוגדר. השר יהיה מוסמך להגיש לראש הממשלה המלצות לחיזוק הקשרים עם התפוצה, לממן פרויקטים ולפקח על ביצועם.

הרעיון להקמת משרד ממשלתי שיופקד על הקשר עם התפוצה אינו רעיון

ייחודי לישראל. הוא מיושם כיום במדינות רבות המעוניינות לשמור על קשר עמוק ורציף עם תפוצותיהן במדינות המארחות. הקמתו של משרד ממשלתי מעידה לא רק על הצורך ליישם החלטות שהתקבלו בנושא; צעד כזה יעיד גם על כוונותיה הרציניות של ממשלת ישראל לעסוק בסוגיית התפוצה היהודית. רק כאשר הקשר בין ישראל לתפוצה יהפוך לסוגיה הנוכחת דרך קבע בחיי רוב האוכלוסייה היהודית בישראל, וכאשר ממשלת ישראל תפנה הרבה מזמנה ומכספיה לטיפול בסוגיה זו – רק אז ירגישו יהודי התפוצה שמדינת ישראל מעוניינת באמת ובתמים בחידוק הקשר בין כל חלקי העם היהודי.

הקמת מיניסטריון או גוף ממשלתי משותף כלשהו היא הדרך להתגבר על הפערים הקיימים ביחסי ישראל והתפוצה. מובן שיש לאפשר ליהודי התפוצה להיות שותפים בעניינים ממשיים הקשורים ליחסי ישראל והתפוצה, ובעיקר בקביעת מדיניות בנושאים חשובים לישראל ולתפוצה. הדרך המוצעת כאן היא אפוא דרך של העצמת מסגרת חדשה.

בין המטרות האסטרטגיות לביצוע שעל ממשלת ישראל ליטול על עצמה באמצעות המיניסטריון הזה:

- א. הכרה באוטונומיה של המסגרות הקהילתיות של התפוצה היהודית והעצמתן;
- ב. סיוע בהקמת רשתות ארגוניות, קהילתיות ומקצועיות – הכול לפי בקשתן של קהילות אלה;
- ג. סיוע לקהילות חלשות, וגם במקרה זה – לפי בקשתן;
- ד. הפעלה שיטתית של רשת לסיוע פוליטי-דיפלומטי לקהילות יהודיות בתפוצה;
- ה. הקמת רשת לשיתוף פעולה כלכלי (לא פילנתרופי);
- ו. הרחבת המערכת לחינוך יהודי-ישראלי בתפוצה. שילוב מסלולי השליחות החינוכית במסגרת ממוסדת, שתאפשר למורים טובים לצאת לשליחויות במהלך הקריירה שלהם. מדיניות זו תוכל לתרום גם להעלאת שכר המורים ולשיפור ההוראה בישראל;
- ז. תוכניות כגון פרויקט תגלית ותוכניות לשהות ארוכה יותר של סטודנטים בישראל יוצאו מידי הסוכנות ויועברו לידי הממשלה, המסבסדת אותן כיום ממילא;
- ח. הקמת מרכז ממשלתי לעידוד תרבות ישראלית-יהודית בתפוצה, כולל מפגש בין תרבויות יהודיות שונות.

הצעה 2: הקמת מסגרת ארגונית חדשה – רשות – כביטוי לשותפות (על פי מסמך מאת שמואל שנהר)

נקודת המוצא ליחסים עתידיים בין מדינת ישראל לתפוצה היא יחסים של שותפות על בסיס שוויוני. מדובר בשותפות, מצד אחד, ובהזקקות זה לזה, מצד אחר. כדי שמדינת ישראל תהיה חזקה היא זקוקה לתפוצה חזקה, וכדי שהתפוצה תהיה חזקה היא זקוקה למדינת ישראל חזקה. תמיכתה הפוליטית של תפוצה חזקה חשובה לישראל כדי לשמרה כמדינה חזקה, וכך גם מן הכיוון ההפוך: תפוצה חזקה זקוקה למדינת ישראל כדי לשמור על כוחה במדינות השונות. הצעה זו מתנגדת לרעיון של הקמת משרד לענייני התפוצה בידי ממשלת ישראל כפי שהוצע לעיל, בטענה שמשרד כזה ישמר את עליונותה של ישראל ולא ייצור שותפות אמיתית.

על כן, הביטוי הארגוני הנכון לשותפות בין ישראל לתפוצה הוא מוסד חדש – "רשות משותפת למדינת ישראל ולעם היהודי" – שייתן ביטוי ארגוני לפעילות הממסדית של מדינת ישראל, מצד אחד, ולפעילותם של הארגונים הייצוגיים הממסדיים של יהדות התפוצה, מצד אחר. עם זאת, הכוונה איננה שהרשות החדשה תחליף את מאות הקרנות והארגונים הוולונטריים הפועלים בעולם היהודי ובאשראלי או תפגע בפעילותם.

מטה הרשות יוקם במדינת ישראל משום שזוהי בירתו ההיסטורית והדתית של העם היהודי. אולם אין בכך כדי לטעון שישראל היא מרכזית יותר או עדיפה על פני התפוצה בכל הקשור להקצאת משאבים, ליישום פרויקטים או לכל עניין אחר.

בעוד שכיום יהודי התפוצה הם שמממנים את הסוכנות היהודית, מימון המוסד החדש ופעולותיו יתחלק שווה בשווה בין ישראל לתפוצה.

גם משימותיו של המוסד החדש תהיינה משולבות: חלקן בישראל וחלקן בתפוצה. זו תהיה מהות השותפות האמיתית. שותפות זו יכולה להעצים את כוחן של התפוצה ושל ישראל ולתעל את יתרונותיו של כל צד למטרות המשותפות של העם היהודי. יש לגבותה במבנה ארגוני מוגדר ומוסדר.

במשך תקופות ארוכות הוצעו חלופות להקמת גופים משותפים לישראל ולתפוצה, אולם אלה התנדפו בטרם הגיעו לידי מימוש. לדעת חברים בקבוצת הדיון, הסיבה לכך נעוצה בעיקר בעובדה שאף אחת מן החלופות לא ביקשה להעניק עוצמה ביצועית של ממש לארגון חדש כזה. כך היו פני הדברים באשר להצעות דוגמת "הבית השני" וחלופות אחרות, שנועדו ליצור פורומים לליבון סוגיות מרכזיות של העם היהודי.

המבנה הארגוני המוצע כאן שונה מהצעות אחרות בזכות מנגנוני הביצועיים.

בכך ייחודו ובכך כוחו. הרשות המשותפת המוצעת תחליף את הסוכנות היהודית, ולכן משמעות רבה. עם הקמתו של הגוף החדש תסיים הסוכנות את תפקידה ההיסטורי. את מקומה של הסוכנות היהודית יתפוס הגוף החדש והחדשני יותר, המותאם להלכי הרוח ולצרכים הנוכחיים של העם היהודי.

נוסף על כך, התפוצה היהודית תהיה שותפה פעילה להחלטות הקשורות למדינת ישראל, למשל להחלטה היכן יש להשקיע – לדוגמה בפיתוח הנגב או הגליל או בפרויקטים חינוכיים ותעשייתיים. מן העבר האחר, מדינת ישראל תיטול חלק בהחלטות הקשורות לתפוצה, למשל בהחלטה אם להקים מערך לחינוך על אודות ישראל בבתי הספר היהודיים בתפוצה.

באמצעות שיתופיות זו מדינת ישראל תהיה מעורבת בחיי היומיום בתפוצה, והתפוצה תהפוך למשמעותית הרבה יותר בקביעת מדיניותה של ישראל. בדרך זו, מקווה מציע התוכנית, תגבר הערבות ההדדית בין חלקיו של העם היהודי – זה היושב בישראל וזה היושב במדינות אחרות.

הרשות תהיה כאמור ארגון מנהלי אחד שידון בסוגיות מרכזיות בתפוצה ובישראל גם יחד, יקבע את הנושאים ואת הפרויקטים שבהם יטפל, יקבע מדיניות, ידאג למימון המדיניות שתקבע, יעקוב אחר ביצועה ויבקרה.

מבנה הרשות: הרשות תוקם כגוף משפטי עצמאי בעל מעמד סטטוטורי. היא תופקד על נושאים משותפים למדינת ישראל ולעם היהודי בתפוצה. את הנושאים תקבע מעת לעת מועצת הרשות.

מועצת הרשות תמנה בין מאה למאתיים חברים. מחציתם ימונו בידי ממשלת ישראל, ויהיו בהם עובדי מדינה ועובדי ציבור, אנשי אקדמיה ונציגי ארגונים אזרחיים. המחצית האחרת תמונה בידי הארגונים היהודיים לפי מפתח של מספר היהודים בכל מדינה. עדיפות תינתן לתורמים הגדולים למגביות היהודיות.

מועצת הרשות תקבע את מדיניות הרשות ואת הנושאים שבהם תעסוק, תאשר את תוכניות העבודה השנתיות והרב-שנתיות ואת התקציבים השנתיים והרב-שנתיים, ותבקר באופן שוטף את פעילות הרשות. מועצת הרשות תתכנס לפחות פעמיים בשנה.

הנהלת הרשות תורכב מ-12 חברים, שישה ישראלים ושישה מן התפוצה: שלושה מצפון אמריקה, אחד מאמריקה הלטינית, אחד ממערב אירופה ואחד מחבר המדינות. מחצית מנציגי ישראל יהיו שרי ממשלה: שר האוצר, שר החינוך ושר נוסף. ההנהלה תעסוק בפעילות השוטפת של הרשות ותפקח על מנכ"ל הרשות. שני יושבי ראש משותפים ימונו לרשות, אחד מישראל ואחד מן התפוצה. הם ייבחרו בידי מועצת הרשות. שני יושבי הראש יהיו אישים בעלי שיעור קומה, מוכרים בתחומם ובתרומתם לחברה. ההנהלה תתכנס מדי חודש בישראל ובתפוצה לסירוגין, לפי לוח זמנים קבוע.

מנכ"ל הרשות: בראש הרשות יעמוד מנכ"ל שיהיה אחראי לניהול השוטף הכולל של הרשות. המנכ"ל ימונה בידי הנהלת הרשות.

תקציב הרשות: הרשות תמומן מכספי מגביות יהודיות בתפוצה ומתקציב מדינת ישראל. הנושאים שבהם תטפל הרשות יחייבו הקצאת תקציבים גדולה מאוד. מדינת ישראל תהיה חייבת לראשונה להקצות סכומים גדולים לתקציב הרשות, וגם המגביות יהודיות בעולם תהיינה חייבות להגדיל משמעותית את הכנסותיהן ואת הקצאת הכספים לרשות. אין ספק שהמקורות הכספיים של יהודי העולם רבים מאוד, אך רק שיתופם המלא בתכנון הרשות, בהפעלתה ובפרויקטים הגדולים שלה יביא להגדלה משמעותית של תרומותיהם.

להלן כמה דוגמאות לנושאים שיהיו באחריות הרשות:

א. עלייה וקליטה: תהליך העלייה והקליטה הוא תהליך אחד רצוף שראשיתו בחו"ל והוא מסתיים בישראל. הוא מחייב שיתוף פעולה בין ישראל לקהילות היהודיות הן מבחינה אידיאולוגית והן מבחינה תקציבית וארגונית. רק ארגון מנהלי אחד יאפשר לטפל בעולים כראוי, להגביר את העלייה ולשפר את הקליטה, וזאת במקום החלוקה הקיימת כיום בין משרד הקליטה לבין הסוכנות היהודית. זוהי חלוקה מאולצת שאינה תואמת תמיד את התהליכים המתרחשים בפועל.

ב. חינוך יהודי: החינוך היהודי הוא נושא משותף ליהודים בישראל ובתפוצה. אי-אפשר לקיים חינוך יהודי בתפוצה ללא קשר לישראל ולמדינה, ולא ראוי ללמד בישראל את ההיסטוריה היהודית ואת ההווה היהודית בת זמננו בלי להכיר את התפוצה. הרשות תהיה אחראית על מימון תוכניות מתאימות ללימוד הנושא. היא גם תתמוך בתוכניות לא פורמליות כגון פעילות תנועות הנוער, תוכניות ביקור בארץ של נוער וסטודנטים וסיורים של נוער ישראלי בקהילות יהודיות בתפוצה ובאתרים היסטוריים יהודיים.

ג. פיתוח כלכלי וחברתי של אזורים בארץ: הרשות תהיה אחראית לפרויקטים גדולים וייחודיים לפיתוח הנגב והגליל, כגון הקמת אוניברסיטה כגליל או יצירת תעלה בין ים סוף לים המלח. אלה הם מיזמים גדולים שילחיבו את דמיונם של יהודים בתפוצה ויציבו אתגרים ליכולותיהם המנהליות והכספיות.

ד. פרויקטים מיוחדים לשיתוף פעולה אזורי: הרשות תהיה שותפה לביצוע פרויקטים אזוריים המשותפים למדינת ישראל ולשכנותיה, כגון הרשות הפלסטינית, ממלכת ירדן ומצרים. יהודי התפוצה יהפכו לשותפים לא רק לבנייתה של מדינת ישראל, אלא גם לתהליכים פוליטיים משמעותיים לעתידה. הם יפעלו בפרויקטים כאלה באופן פוליטי, כספי וארגוני ואולי אף יביאו, באמצעות הקהילות היהודיות, למעורבות כספית ופוליטית של מדינותיהם בפרויקטים. פעילות זו תיצוק תוכן אמיתי לשותפות היהודית.

הקמת הגוף החדש תביא לסיום כהונתה של הסוכנות היהודית כגוף מקשר בין ישראל לתפוצה. הגיעה העת לבסס ארגון חדש, המסוגל לייצר שותפות אמיתית בין ממשלת ישראל ונציגיה לבין נציגי התפוצה, ולקיים מאגר כספי גדול לשם ביצוע פרויקטים גדולים וחשובים במדינת ישראל ובמדינות אחרות שבהן חיים יהודים. התקווה היא שהגוף החדש ייצוק תוכן ממשי לפעילות משותפת ושתחושת הערבות ההדדית, שהלכה והתמוססה עם השנים, תרקום הפעם עור וגידים.

הצעה 3: טיפוח החינוך היהודי בתפוצה ובאשראלי על ידי הקמת מרכזי תרבות יהודיים וחזקתם בכל מדינות מושבם של היהודים (על פי דברי מוריס זילכה וחברים אחרים)

מוריס זילכה וחברים אחרים בקבוצה סבורים שההשקעה בחינוך בתפוצה ובאשראלי היא ציר מרכזי ביחסי ישראל והתפוצה. זו צריכה להיות מטרה מרכזית אך לא בלעדית. זהו הנושא שסביבו יש לבנות את המסגרות ולשם כך יש להפנות את הכסף הנתרם.

אחת ההצעות בהקשר זה היא להקים מרכזי תרבות, הנפוצים כיום במדינות שונות, ובאמצעותם לחדור אל מערכת החינוך. מרכזים אלה יפצו הרצאות בכל קשת הנושאים הקשורים לישראל: תרבות, אמנות, מוזיקה, פוליטיקה ועוד. את התרומות הכספיות של העם היהודי אפשר לתעל לצורכי המרכזים הללו. חברי קבוצת הדיון הזו קוראים לנהל דיון ציבורי מעמיק בסוגיות ובהצעות האלה, מתוך תקווה שחלקן אכן ייושמו.

רשימת המשתתפים בקובץ

(לפי אל"ף בי"ת)

אלי אייל, עורך כתב העת *כיוונים חדשים*, לשעבר חבר ההנהלה הציונית

מוריס זילכה, יושב ראש המועצה הציונית בישראל

משה פוקס, דוקטורנט במכון ליהדות זמננו, האוניברסיטה העברית בירושלים

הדס רוטטולדנו, דוקטורנטית במחלקה למדע המדינה, האוניברסיטה העברית
בירושלים

הרב פרופ' נפתלי רוטנברג, מכון ון ליר בירושלים

שמואל שנהר, לשעבר המשנה למנכ"ל משרד הקליטה; לשעבר סגן ראש "נתיב"

פרופ' גבריאל (גבי) שפר, המחלקה למדע המדינה, האוניברסיטה העברית
בירושלים